

KÜRTLER ve KÜRT SORUNU

BEKİR AĞIRDİR

Kasım 2008

KONDA
ARASTIRMA

KÜRTLER ve KÜRT SORUNU

İçindekiler

A. BULGULAR	3
1. Araştırmalar hakkında	3
2. Kürtlerin Sayısı.....	3
3. Temel demografik bulgular	5
i. Eğitim	5
ii. Hane Halkı Sayısı, Kişileri ve Evlenme	6
iii. Akrabalık	7
iv. Çalışma, Gelir ve Sosyal Güvenlik	8
4. Yerleşiklik ve Göç.....	9
B. KÜRT SORUNUNA BAKIŞ	13
C. KÜRTLERDE KİMLİK VE VATANDAŞLIK TANIMLARI.....	16
D. DEĞERLERİ, KORKULARI, ALGILARI.....	18
1. Değerleri.....	18
a. Yenilikçilik.....	18
b. Özgürlükçülük	18
c. Demokratlık.....	19
d. Azınlıklara devlet desteği ve idam hakkında kanaatler	19
e. Laiklik	20
2. Kadına Bakış	20
3. Korkuları	21
4. Algı ve Beklentileri	22
E. YAŞAM BİÇİMLERİ	23
F. SİYASAL EĞİLİMLERİ	26
G. KÜRT SORUNU.....	28
1. Sorunun tanımı	28
2. Sorunun nedenleri.....	29
3. Sorunun niteliği değişiyor ve gelişiyor.....	31
4. Yerel seçimler, AKP ve DTP	33
5. Sorunu çözebilmek süreci yönetebilmeye bağlı	34
6. Çözüm Mümkün.....	35

A. BULGULAR

1. Araştırmalar hakkında

KONDA, 2006 Eylül ayında, Türkiye'nin etnik köken ve din/mezhep inanç gruplarına göre dağılımlarını ortaya çıkarmayı hedefleyen BİZ KİMİZ? / Toplumsal Yapı Araştırması gerçekleştirmiş (www.konda.com.tr internet adresinden edinilebilir) ve araştırmanın zet bulguları Milliyet Gazetesinde 19–26 Mart 2007 tarihlerinde yayınlanmıştı. Bu araştırma 79 ilin, 488 ilçesine ait, 2685 mahalle ve köyünde 47.958 denekle görüşülerek yapılmıştır.

Yeni Türkiye'yi anlamak çabası ve amacıyla yapılan bu araştırmaların ikincisi 2008 Nisan ayında gerçekleştirilmiştir. BİZ KİMİZ?/ Hayat Tarzları Araştırması, 26 alt bölgeyi temsilen 41 ilin, 328 ilçenin, 1188 mahalle ve köyünde 6482 denekle görüşülerek gerçekleştirilmiştir.

Hayat Tarzları Araştırması ile değerler-algılar-beklentiler-korkular–11 gündelik hayat pratiği ve 5 ayrı ülke sorunu hakkında fikirler öğrenilerek Türkiye'deki farklı hayat tarzları kümelenmeleri ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu araştırmanın tüm bulguları henüz yayınlanmamış fakat bazı özel analizlerden olan VAROŐLAR raporu 23–28 Kasım 2008 tarihlerinde Radikal gazetesinde yayınlanmıştır. İlgilenenler bu raporu da KONDA web sitesinden indirebilirler.

Her iki araştırmada da deneklere “kendilerini ait hissettikleri etnik kökenler”, “ana dilleri” ve “kendilerini ait hissettikleri din ve mezhep inanç grupları” soruları sorulmuştur. KÜRTLER raporu her iki araştırmanın veri ve bulgularından yola çıkılarak hazırlanmıştır. Fakat raporun amacı yalnızca bulguları sunmak değildir. Yapılan birçok araştırmanın ortak bulgularından yola çıkılarak ülkemizin en yakıcı sorunu olan Kürt Sorunu hakkında, bilgilere dayalı genel ve siyasi bir analiz yapmaktır. Dolayısıyla raporun bilimsel olmak kaygısından çok, siyasi yorumlar ve öneriler sunma kaygısı vardır. Bu nedenle de yazdıklarımız siyasi tartışmalara açıktır.

2. Kürtlerin Sayısı

Her iki BİZ KİMİZ araştırmasında da etnik köken ve mezhep dağılımları araştırma hata payları içinde binde oranlarda farklılıklarla aynı çıkmıştır.

Eylül/2006'daki gerçekleştirilen “Biz Kimiz?” araştırmasında, deneklere “Hepimiz Türk vatandaşıyız, ama değişik kökenlerden, yörelerden olabiliriz. Siz kendinizi, kimliğinizi ne olarak biliyorsunuz veya hissediyorsunuz?” diye sorulmuştur. Deneklerin yüzde 8,6 sı bu soruyu “Kürt”, yüzde 0,41 i “Zaza” diyerek cevaplamıştır.

Aynı çalışma içinde sorulan “Anadiliniz, annenizden öğrendiğiniz diliniz nedir?” sorusunu “Kürtçe” diye cevaplayanların bir kısmı, bu sorudan daha önce sorulan kimlik sorusunu “Kürt” dışında farklı bir sözcükle cevaplamıştır. Bu ve benzer çelişkili cevap verenleri, KONDA Kürt olarak kabul etmiştir. Benzer işlem Zaza ve Zazaca cevabı verenler içinde yapılmıştır. Bu düzeltmelerden sonra, Türkiye de, kendini “Kürt” ve “zaza” olarak tanımlayan ve/veya anadili “Kürtçe” ve “Zazaca” olan kişilerin, yetişkin nüfusa oranının yüzde 13,40 olduğu belirlenmiştir.

Eylül/2006 Konda'nın Yetişkin (18+ yaş)	
Nüfusun etnik kökenlerine ayırımı	%
Türk	78,10
Kürt ve Zaza	13,40
Yerel Kimlik	1,50
Diniyle ve mezhebiyle tanımlayanlar	1,10
Arap	0,75
Göçmen	0,40
Kafkas Kökenli	0,30
Balkan kökenli	0,20
Asya Türkleri	0,10
Gayrimüslim	0,10
Roman	0,03
Diğer	4,02
Toplam	100,00

Birçok nüfus sayımı verilerine göre, Kürtlerin daha yoğun oturduğu illerdeki hane halkı sayısının çokluğu ve bu illerdeki yaş grubu sayıları Kürt ailelerin çocuk sayısının diğerlerine göre daha fazla olduğunu göstermektedir. KONDA, 2000 yılı nüfus sayımı verilerinden yola çıkarak yaklaşık bir hesaplama yapmıştır. Türkiye de yaşayan Kürtlerin ve Zazaların toplam (çocuklar dâhil) sayısının genel nüfusa oranı % 15,7'dir. Bu hesaplamalara göre, 2007 yılı sonunda, Türkiye de yaşayan 70 milyon 506 bin kişiden araştırma hata payı içinde olmak kaydıyla 11 milyon dolayındaki kişi, kendini Kürt ve Zaza kabul etmektedir.

İkinci tabloda görüldüğü gibi Kürtlerin % 66'sı Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşarken % 34'ü tüm ülkeye yayılmıştır. Bölgesi dışında en yüksek oranda ve sayıda Kürt İstanbul'da yaşamaktadır.

Bir başka deyişle İstanbul nüfusunun % 14,8'i (yaklaşık 1,9 milyon) Kürtlerden oluşmaktadır.

	Kürtlerin Bölgelere Dağ.%	Bölge içinde Kürtler %
İstanbul	17,5	14,8
Batı Marmara	0,3	0,9
Ege	5,4	6,1
Doğu Marmara	2,6	4,9
Batı Anadolu	4,3	7,7
Akdeniz	3,4	4,9
Orta Anadolu	0,5	1,3
Batı Karadeniz	0,1	0,3
Doğu Karadeniz	0,0	0,1
Kuzeydoğu Anadolu	10,0	32,0
Ortadoğu Anadolu	29,3	79,1
Güneydoğu Anadolu	26,7	64,1
Toplam	100,0	15,7

Kürtlerde iç göç oldukça yüksek oranlardadır. Hem bölgedeki terör ve şiddet hem de işsizlik başta olmak üzere bölgedeki gündelik hayatın dayanılmaz boyutlarda oluşu ile göçün daha da artacağı söylenebilir. Göç ve doğurganlık oranının yüksekliği ile beraber düşündüğümüzde hem Kürtlerin sayısı hem de başta İstanbul olmak üzere batı bölgelerindeki Kürtlerin oranları yakın gelecekte artmaya devam edecektir.

3. Temel demografik bulgular

i. Eğitim

Nisan 2008 araştırmamızın bulgularına göre, ortalama eğitim yılı Türklerde 7,4 yıl iken Kürtlerde 6,1 yıl olarak hesaplanıyor. Ülke ortalamalarına göre Kürtlerin eğitimlerinde ciddi eksiklik olduğu görülüyor. Eylül 2006 araştırmasında ortalama eğitim yılı olarak 5,5 yıl olarak hesaplanıyordu, araştırma hata payı içinde de sayılabilecek bu fark, yine de son yıllardaki yoğun eğitim kampanyaları ve projelerinin sonucu olarak bir miktar iyileşme işareti olduğu da söylenebilir. Fakat daha da çarpıcı olan bir kuşak önceye gidildiğinde ortaya çıkmaktadır.

Kürtlerin eğitim durumu	Kendisi	Babası	Annesi
Okur Yazar Değil	16,4%	34,5%	67,7%
Diplomasız Okur	7,8%	15,6%	10,6%
İlkokul Mezunu	34,8%	36,6%	18,1%
Ortaokul Mezunu	14,5%	6,6%	1,3%
Lise Mezunu	19,7%	5,4%	2,1%
Üniversite Mezunu	6,1%	1,1%	,2%
Yüksek Lisans / Doktora	,4%	,2%	,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%
Kürtlerde Ort. Eğitim Yılı	6,1	3,2	1,3
Türklerde Ort. Eğitim Yılı	7,4	4,8	3,3

Tablodan da görüldüğü gibi özellikle Kürt kökenli kadınlar ve annelerde eğitimsizlik oldukça yüksektir. Kürt annelerde ortalama eğitim 1,3 yıl iken Kürt babalarda ortalama eğitim 3,2 yıldır. Bu rakamlar Türklerde annelerde 3,3 yıl, babalarda 4,8 yıldır.

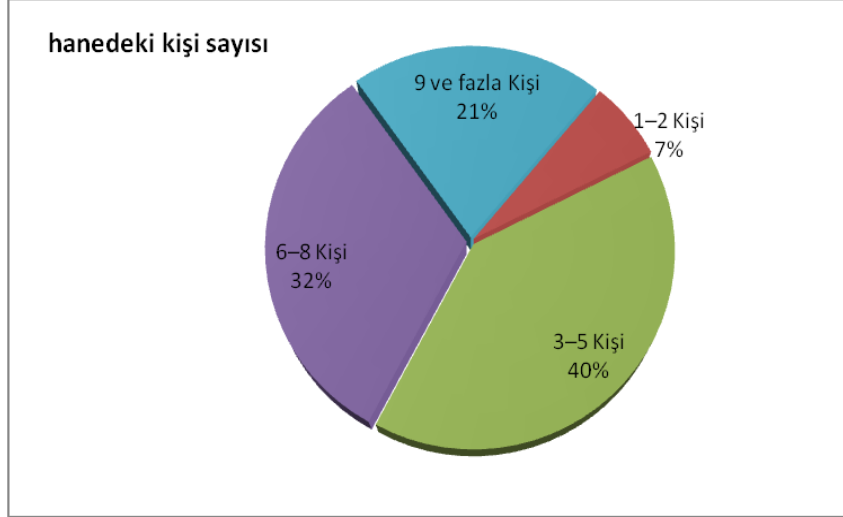
Eğitimle ilgili daha da çarpıcı bulgu, köylerde bu düşüklüğün çok altında oluşudur. Köylerdeki Kürtlerin % 24'ü okuma yazma bilmemekte, % 8'i de okul bitirmeden okuryazar olmaktadır. Yani köylerdeki Kürtlerin üçte biri henüz ilkökul eğitimine bile ulaşamamıştır.

Ana dili, günlük hayatta aile içinde kullandığı dil ve bildiği varsa diğer diller olarak üç soru ile "dil" ölçülmeye çalışılmıştır. Çapraz tablolar incelendiğinde, Türkçenin yetişkin nüfusun % 2,28'i (yaklaşık 1.663.000 kişi) için ne anadil ne de aile için günlük yaşamda kullanılan dil olduğu, aile dışında kullandıkları görülmektedir. Hiç Türkçe bilmeyen, yani dille ilgili üç sorudan herhangi birine cevap vermiş olan, ancak bu cevaplar arasında Türkçe cevabı hiç yer almayanların oranı ise yaklaşık 1.350.000 kişiye denk gelen % 1,85'tir.

ii. Hane Halkı Sayısı, Kişileri ve Evlenme

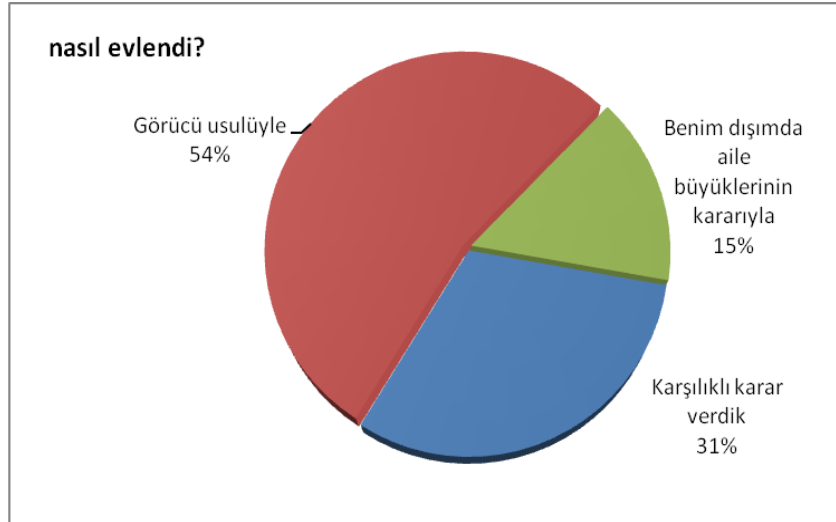
Toplumsal dönüşüm ve modernizasyon sürecinde Kürtlerin ne kadar geride kaldığını gösteren önemli bulgulardan biri de eğitimden sonra hane halkı sayıları, hanelerde yaşayanların kimlikleri ve evlenme biçiminde görülmektedir.

Nisan 2008 araştırmasındaki bulguya göre, Kürtlerde bir hanede yaşayanların sayısı ortalama 6,1 kişidir ki bu oran Türklerde 4,3 kişidir. Özellikle dikkat çekici olan 6–8 kişilik hanelerin % 32, 9 kişiden fazla olan hanelerin % 21 oranında oluşudur. Özellikle köylere gelindiğinde bu rakamlar daha da çarpıcıdır. Köylerdeki Kürtlerin % 34'ü 6–8 kişilik, yine % 34'ü de 9 kişiden daha kalabalık hanelerde yaşamaktadırlar.

Hanelerde kimlerle yaşadıklarına bakıldığında, kendi anne-babasıyla oturanlar % 13 iken, anne baba dışındaki akrabalarında yaşadığı haneler % 20 oranındadır.

Evli olanlara (% 75) nasıl evlendikleri sorulduğunda Kürtlerde “kendi rızası dışında evlendirilenler” % 15 oranındadır ki bu rakam Türklerde % 6,7’dir. Görücü usulüyle evlenenler % 54’dür ve yalnızca % 31’i evleneceği kişiyi kendisinin seçtiğini söylemektedir. Köylere bakıldığında ise bu oranlar kadınlar aleyhine daha da bozulmaktadır.

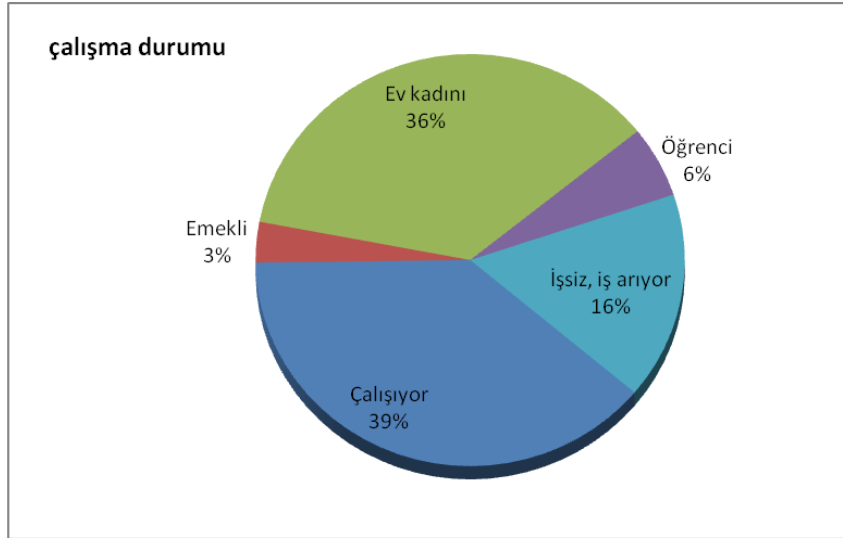
iii. Akrabalık

Farklı etnik kimlikler arasında evliliklere baktığımızda, Türkler ve Kürtler arasındaki evlilik nüfusunun % 3,7’sidir. Diğer bir deyişle, Türklerle akraba olan Kürt sayısı (aynı zamanda Kürtlerle akraba olan Türk sayısı), 2 milyon 600 bindir. Türkler ve diğer etnik kimlikler arasında % 3,6 ile 2 milyon 661 bin kişide akrabalık vardır. Kürtler ve Türkler hariç diğer etnik kimlikler arasında akrabalık, % 0,5 ile 353 bin kişide görülmektedir. Bu akrabalık ilişkileri, Türkiye’nin toplumsal yapısının beraber

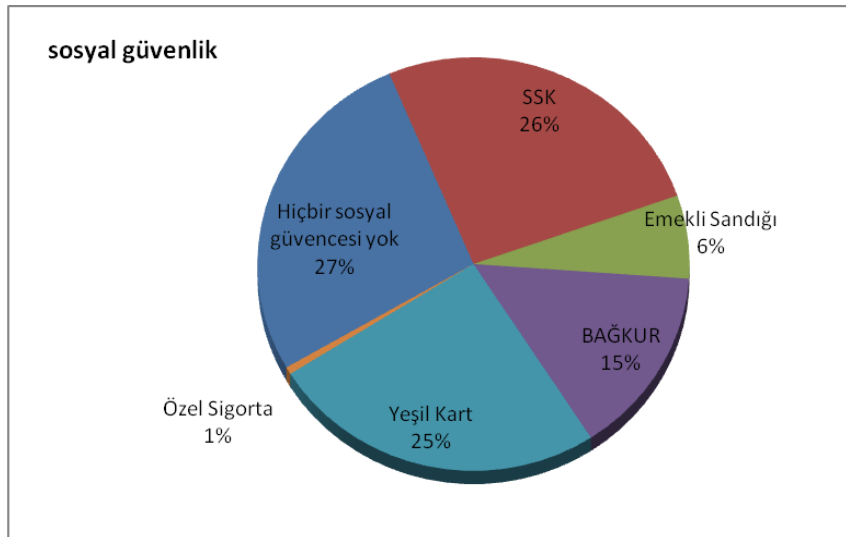
yaşayan, birbiriyle evlenen ve ortak kültürler oluşturan farklı farklı grupların karmaşık ilişkileriyle oluştuğunu göstermektedir.

iv. Çalışma, Gelir ve Sosyal Güvenlik

15 Yaş üstü nüfusta Kürtlerin yalnızca % 39'u çalışmaktadır. Çalışabilir nüfus içinden emeklileri, öğrencileri ve ev kadınlarını çıkararak net istihdam edilebilir nüfus üzerinden bakıldığında Kürtlerde işsizlik oranı % 29,6'dır.

Sosyal güvenlik durumlarına bakıldığında ise durum daha da çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır. Kürtlerin % 27'sinin hiçbir sosyal güvenliği yoktur. Sosyal güvenliğe sahip olanların da % 25'si Yeşil Kart sahibidirler.

Kürtlerin % 20'si 300 YTL'den az % 32'si 301–700 YTL gelir elde edebilmektedir. Yani Kürtlerin % 52'si ciddi biçimde yoksulluk içindedir.

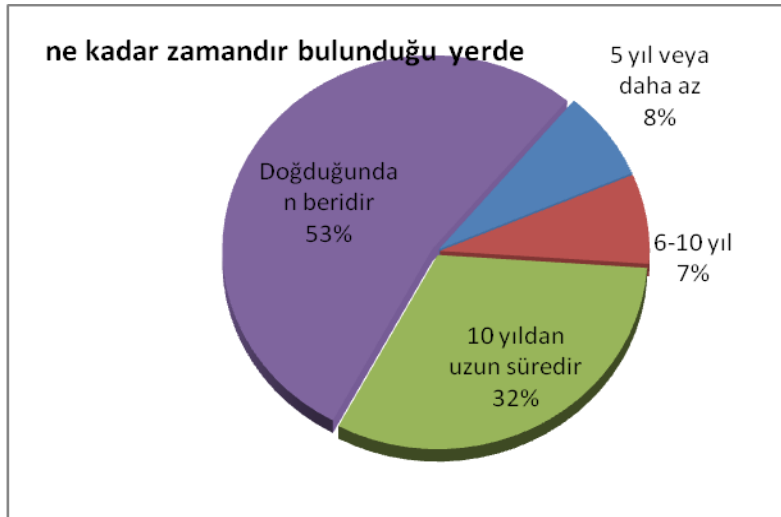
Köylerde bu oranlar çok daha dramatik hal almaktadır. Köylerde yaşayan Kürtlerin % 38'i 300 YTL altında, % 18'i 300–500 YTL, % 14'ü 500–700 YTL hane geliriyle yaşamaktadır ki, bu rakamlar köylerdeki hane halkı sayılarıyla beraber ele alındığında sorunun büyüklüğü ve dramatikliği daha açık ortaya çıkmaktadır.

Yardım almadan geçinemediğini söyleyen ve dışarıdan yardım alan Kürtlerin oranı % 15,6'dır. 11 Milyon dolayında olan Kürtleri 6,1 kişilik ortalama hanede yaşayan bulguları ile beraber bakıldığında yaklaşık 1,8 milyon Kürt aileden veya haneden söz ettiğimiz anlaşılır. Bu durumda da yaklaşık 280.000 Kürt hanesi (11 milyon Kürt yurttaşın yaklaşık 1,7 milyon kişisi) ancak dışarıdan yardım alarak hayatını sürdürebilmektedir.

4. Yerleşiklik ve Göç

Kürtlerin % 35,9'u köylerde (Türkiye'deki en yüksek köylülük oranı), % 24,4'ü kentlerde, % 16,4'ü metropol varoşlarda, % 22,7'si metropollerde oturuyor. Fakat Kürtlerin bölgelerdeki nüfuslarının bölge içinde varoşlarda oturanlarına bakıldığında daha da çarpıcı bir durum gözlenmektedir. Mersin ve Antalya'daki Kürtlerin % 72,2'si, İzmir'deki Kürtlerin % 59,3'ü, İstanbul'daki Kürtlerin % 22,3'ü varoşlarda yaşamaktadır. Bu da göstermektedir ki, yakın zamanda metropollere göç eden Kürtlerin büyük çoğunluğu yalnızca varoşlarda yer bulabilmektedirler.

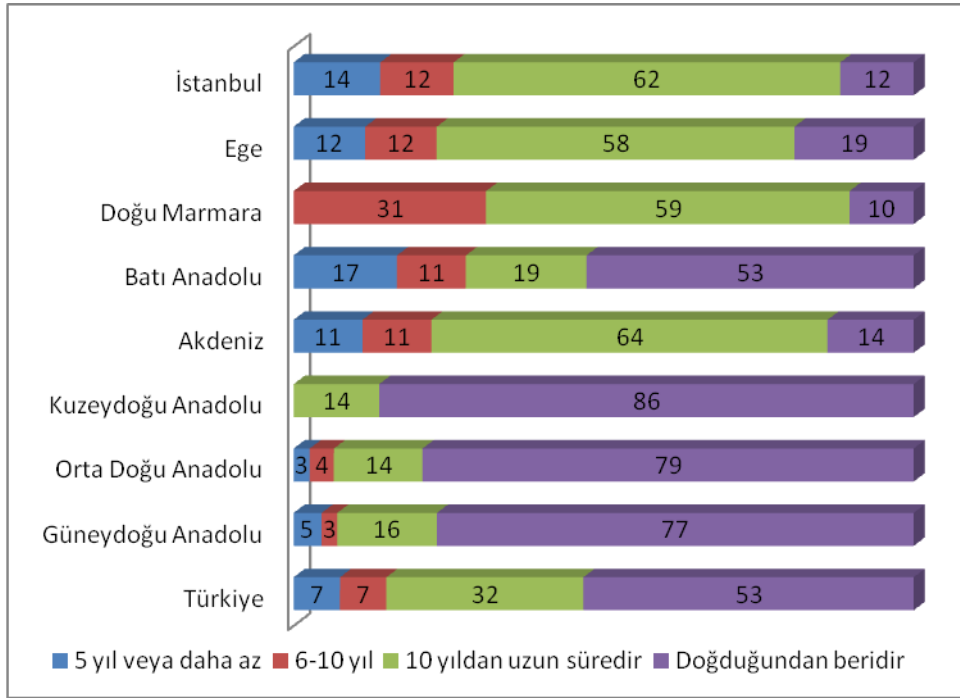
Ne kadar zamandır buldukları yerde oturduklarına bakıldığında, son beş yıl içinde gelenler % 8, son 10 yıl içinde gelenler % 7 oranındadır ki bu iki oranda genel Türkiye göç ortalamalarından yüksektir.

Oturdukları yere ne kadar zaman önce geldikleri veya orada doğup doğmadıkları bilgilerine bölgeler bazında bakıldığında Kürtlerin ülke içindeki göçleri ile ilgili ilginç bulgular ortaya çıkmaktadır. Doğduklarından beri orada yaşayanlar oranının en yüksek olduğu bölgeler doğal olarak Kuzeydoğu Anadolu (%86), Ortadoğu Anadolu (%79) ve Güneydoğu Anadolu'dur (%77). Buna karşılık toplamda en yüksek Kürt göçünü almış bölgeler Doğu Marmara (%90), İstanbul (%88) ve Akdeniz'dir (%86). Örneğin

İstanbul’da yaşayan Kürtlerin %88’i İstanbul’a dışarıdan gelmiş iken yalnızca %12’si İstanbul doğumludur.

İstanbul’daki Kürtlerin %14’ü beş yıl içinde, %12’si 5–10 yıl içinde, %62’si 10 yıldan uzun bir süre önce İstanbul’a gelmişlerdir. Akdeniz bölgesindeki Kürtlerin %11’i beş yıl içinde, %11’i 5–10 yıl içinde, %64’ü 10 yıldan uzun bir süre önce başta Mersin ve Antalya olmak üzere Akdeniz bölgesine gelmişlerdir. Ege bölgesindeki Kürtlerin %12’si beş yıl içinde, %12’si 5–10 yıl içinde, %58’i 10 yıldan uzun bir süre önce başta İzmir olmak üzere Akdeniz bölgesine gelmişlerdir

Son on yıldır Kürtlerin göçüne bakıldığında, göç ağırlıklı olarak yöneldiği bölgeler olduğu görülmektedir. Son beş yıl içinde yaklaşık 11 milyon dolayında olan Kürtlerin 770,000 göç etmiş (%7) görülmektedir. Son beş yılda göç etmiş 770,000 Kürtün yaklaşık üçte biri yani kabaca söylerdeki 250,000 Kürt nüfus İstanbul’a gelmiştir. İstanbul’dan sonra yoğun olarak göçülen yer Güneydoğu içinde toplaşma anlamına gelebilecek Diyarbakır’a yığılmadır. Yaklaşık 175,000 Kürt son beş yılda Güneydoğu içinde hareket etmiştir. Daha sonra ağırlıklı olarak gidilen bölgeler Batı Anadolu (115,000) ve Akdeniz’dir (80,000).

Son on yıldaki hareket perspektifinden bakılınca da İstanbul, Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerine doğru olan hareket dikkati çekmektedir.

Son beş yıl ve on yıllık perspektiften beraberce bakılınca, bölge içinde göçün son beş yılda ağırlık kazandığı görülmektedir.

Ne kadar zamandır, kaç yıldır bu şehirde/kasabada/köyde yaşıyorsunuz?		
	5 yıl veya daha az yıl içinde gelmişler	6–10 yıl arası bir dönemde gelmişler
İstanbul	32,5	27,5
Batı Marmara	5,0	2,5
Ege	7,5	7,5
Doğu Marmara	0,0	22,5
Batı Anadolu	15,0	10,0
Akdeniz	10,0	10,0
Orta Anadolu	0,0	0,0
Batı Karadeniz	0,0	0,0
Doğu Karadeniz	2,5	0,0
Kuzeydoğu Anadolu	0,0	0,0
Orta Doğu Anadolu	5,0	7,5
Güneydoğu Anadolu	22,5	12,5
Total	100,0	100,0

Bölümü bitirirken gelecekle ilgili bir bulgu daha verelim. Kürtlerin % 13,4’ü hemen, % 33,1’i de şartlara bağlı olarak buldukları yerden **hemen göç etmek istemektedirler**. Fakat bu bilgiye de bölgeler bazında bakıldığında batı bölgelerinde göç etme kararlılığı ve niyetliliği artmaktadır. İstanbul ve Ege’de neredeyse Kürtlerin beşte biri bu soruya net olarak “evet” cevabı vermektedir. Bu oran özellikle üç doğu bölgesinde nispeten düşüktür. Fakat “evet, taşınmak isterim” diyen %13,4 oranındaki Kürtlerin bölge dağılımına bakıldığında dörtte biri İstanbul’da, dörtte biri de Güneydoğu bölgesindedir. Yani oranlara rakamlara çevirirsek, İstanbul’daki 1,9 milyon Kürdün 360.000 kişisi, Diyarbakır’daki 3 milyon Kürdün 300,000 kişisi hemen bulunduğu yerden göç etmek istemektedir.

Şu anda yaşadığınız yerde (şehirden veya köyden) temelli ayrılmayı düşündünüz mü, ister misiniz?								
	İstanbul	Ege	Doğu Marmara	Batı Anadolu	Akdeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Orta Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Evet	19,1	18,5	6,9	25,0	8,3	10,3	13,0	10,1
Şartlara bağlı	35,1	25,9	17,2	25,0	33,3	51,7	53,2	26,1
Hayır	41,5	51,9	72,4	47,2	52,8	37,9	31,2	60,3
Fikri yok	4,3	3,7	3,4	2,8	5,6	0,0	2,6	3,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bir başka hesaplama ile söyleyelim, yaklaşık 11milyon Kürt yurttaşın 1,5 milyona yakın bir kısmı hemen bulunduğu yerden göç etmek isterken, 3,6 milyonu da “şartlara bağlı” olarak göç etmek istemektedir.

“Kendinizi buraya yerleşmiş sayıyor musunuz” sorusuna Kürtlerin verdiği cevaplara bakıldığında, en düşük yerleşmiş hissetme oranının Ege bölgesinde olduğu görülmektedir. Tam bu nokta da hatırlatmak gerekir bir süre önce yaşanan Altınova ve benzeri olayların Kürt yurttaşlarda da nasıl bir tedirginlik yaratmaya uygun bir iklimin var olduğu bu tablodan da görülmektedir. Kürt yurttaşların kendilerini yerleşmiş saymadıkları ya da tartışmaya açık bir tanımla kendilerini eğreti hissettikleri bölgeler Ege, Akdeniz ve İstanbul’dur. Bu bölgeler Altınova meselesinde olduğu gibi zaman zaman ya “bayrak yakma” ya başka şoven yaklaşımlarla olaylara gebe olduğu haberlerden de anlaşılan bölgelerdir. Buralarda Kürt yurttaşların kendilerini hem yerleşik hem de huzurlu hissetmedikleri bölgeler olarak ortaya çıkmaktadır.

Kendinizi buraya (bu şehre, köye vs.) yerleşmiş sayıyor musunuz?								
	Istanbul	Ege	Doğu Marmara	Batı Anadolu	Akdeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Orta Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Evet	70,5	55,6	93,1	82,9	66,7	79,3	82,4	90,9
Bazen evet, bazen hayır	8,0	18,5	0,0	8,6	8,3	17,2	8,1	4,6
Hayır	21,6	25,9	6,9	8,6	25,0	3,4	8,1	3,6
Fikri yok	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,4	1,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

B. KÜRT SORUNUNA BAKIŞ

Denekler Eylül'06 araştırmasında Kürt sorununun nedenleri ve çözümleri olarak iki ayrı alanda 11 soru sorulmuştu.

Sorunun nedenleri olarak sorulan sorular:

- Kürtlerin kimlik sorunudur, kimliklerini kabul ettirme sorunudur.
- Devletin Kürtlere farklı davranmasından ortaya çıkmaktadır.
- Kürtlerin ayrı bir devlet kurmak istemesinden kaynaklanmaktadır.
- Yabancı devletlerin kışkırtmasıdır.
- Genel sorunlar, sadece Kürtlerle ilgiliymiş gibi gösterilmektedir.

Sorunun çözümleri olarak sorulan sorular:

- Kürtlerin kendi dillerinde eğitim hakkı kabul edilmelidir.
- Kürtlerin kendi dillerinde yayın hakkı tam olarak kabul edilmelidir.
- Belediye ve il özel idarelerinin halkoyu ile seçilmiş meclislerine geniş yetkiler verilmelidir.
- Kürt adet ve göreneklerinin yaşayıp gelişmesine devlet katkıda bulunmalıdır
- Milletvekili seçimlerinde baraj kaldırılmalıdır.
- Tek yol terörü yok etmektir.

Bu sorulara tüm deneklerin nasıl cevaplar verdikleri araştırmanın Milliyet gazetesindeki yayınında (19–26 Mart 2007) yer almıştı. Burada “kendisini Kürt ve Zaza olarak tanımlayan” deneklerin cevapları analiz edilmeye çalışılacaktır.

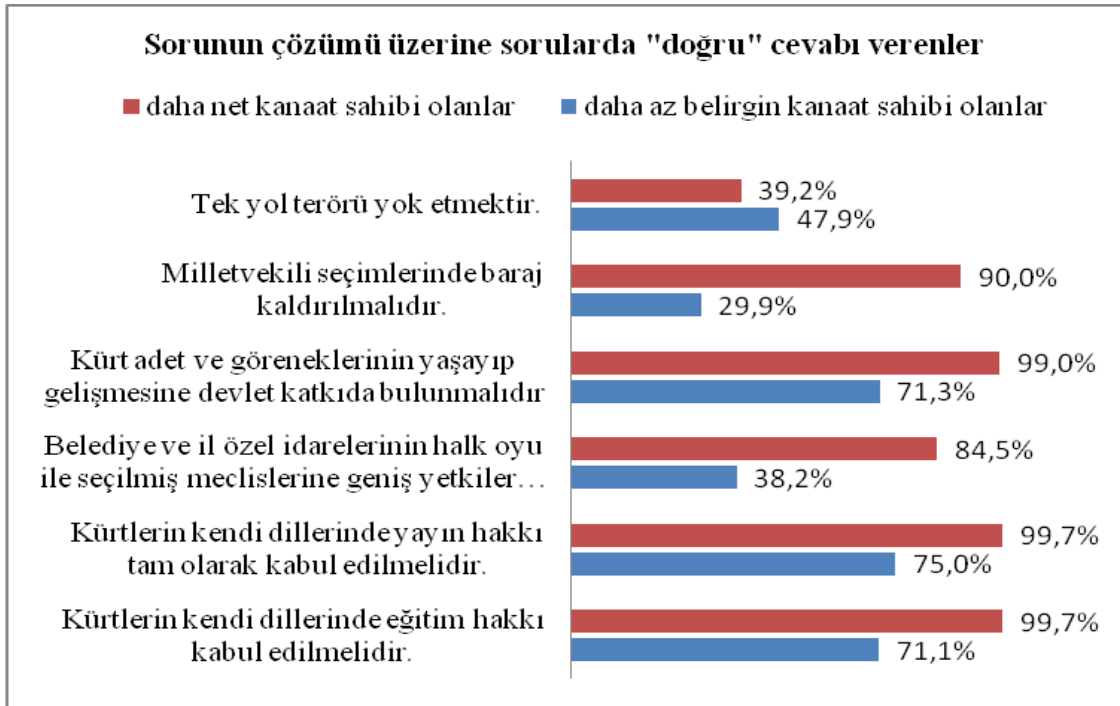
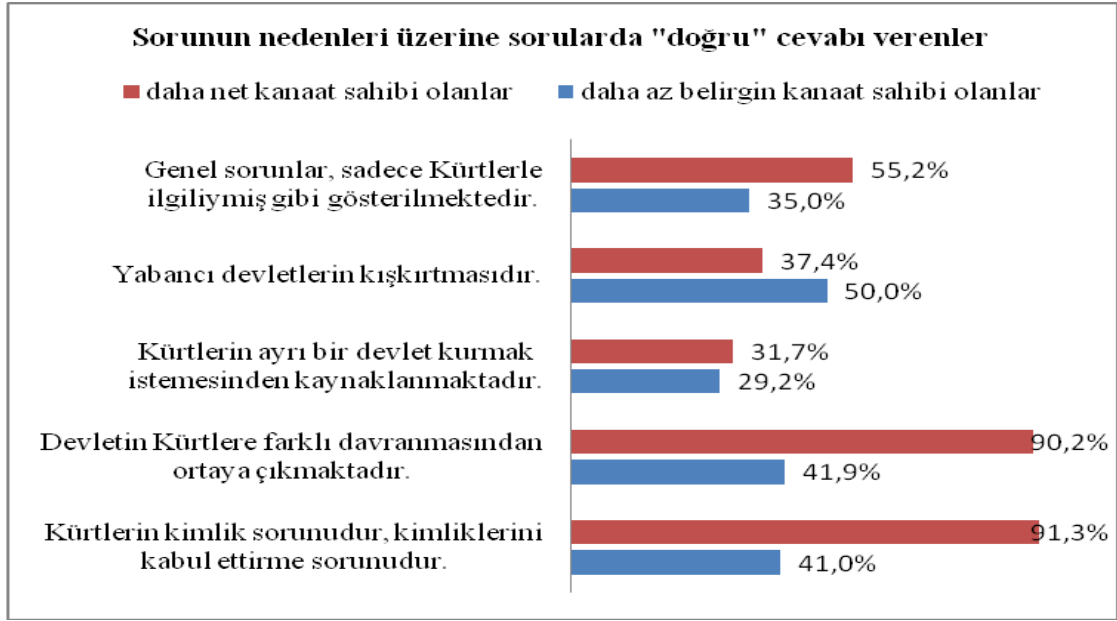
Kendini Kürt ve Zaza olarak tanımlayanların yukarıdaki sorulara cevaplarında iki farklı yaklaşım görülmektedir. Bir yaklaşım sorunun varlığı, nedeni ve çözümleri konusunda biraz daha az fikir ve kanat sahibi olanlar, fikri belirgin olmayanlardır ki, bu deneklerin oranı da % 36, ikinci yaklaşım sorunun nedenleri ve çözümleri konusunda daha kuvvetli, belirgin kanaat sahibi olanlar ki, bu deneklerin oranı Kürt-Zazalar içinde % 64'dür. Aynı yöntem ile Nisan'08 araştırması analiz edildiğinde Kürtler arasında kanaat ve tutum netleşmesine doğru bir eğilim gözlenmekte ve tutumu net olanlar % 64'den % 72'ye artmakta, tutumu net olmayanlar % 36'dan % 28'e düşmektedir.

Kürtler arasındaki bu iki farklı kümenin en belirgin ayırt edici tanımlarından birisi de net kanaat sahibi olduğu gözlenen Kürtlerin kimlik tanımlarında etnik kökeni öne çıkarışları, daha az netlikte kanaat sahibi olanların kimlik tanımlarında dini inancı öne çıkarışlarıdır. Yani Kürtleri iki ayrı tutuma göre ayırttığımızda “Kürt kimliğini öne çıkaranlar” ve “Müslüman kimliğini öne çıkaranlar” olarak da tanımlamak olanaklıdır.

İki farklı yaklaşım biçimini gösteren iki kümeye bakıldığında, “Kürtlerin ayrı devlet kurma istemesini” sorunun nedeni olarak görenlerin iki küme de çok yakın oranda olduğu görülürken (ki bu oran ortalama % 30 dolayındadır), özellikle “devletin Kürtlere farklı davranması” ve “Kürtlerin kimlik sorunudur” konularında oldukça farklı iki yaklaşım söz konusudur. ”Yabancı devletlerin kışkırtması” ve “genel

sorunların Kürtlerin sorunu gibi gösterilmesi” sorularının cevaplarında ise fark olmakla beraber her iki küme de önemli oranda “doğru” cevabı vermektedir.

Sorunun çözümü ile ilgili sorularda yine iki yaklaşım arasında ciddi fark olan çözümler ile beraberce kabul edilen çözümler de vardır. “Tek yol terörü yok etmektir” fikrine doğru diyenler hem iki yaklaşımda da oldukça önemli orandadır hem de iki farklı yaklaşımın bir birine çok yaklaştığı çözümdür. “Seçim barajının kaldırılması” ve “yerel meclislerin yetkilerinin artırılması” önerilerine iki yaklaşım oldukça farklı cevap vermekte iken “Kürt dilinde yayın hakkı” ve “Kürt dilinde eğitim hakkı” çözümlerinde farklı oranlarda da olsa oldukça kuvvetli onay vardır.

Cevaplara topluca bakıldığında sorunun nedeni konusunda Kürtler arasında genel bir mutabakat olmamakla beraber çözümü konusunda “kendi dillerinde yayın hakkı”, “kendi dillerinde eğitim hakkı” ve “Kürt adet ve göreneklerinin yaşatılması için devletin desteği” konularında oldukça önemli bir mutabakat gözlenmektedir.

İki farklı yaklaşımı sergileyen Kürt ve Zazalara bakıldığında bu iki yaklaşımın sahipleri arasında da hem demografik olarak hem de başka bazı konulara bakışlarında da oldukça farklılıklar gözlenmektedir.

Kürt kimliğini öne çıkaranlar: Kürtlerin arasında net tutum gösteren ve kanaat sahibi olanlar arasında erkekler daha ağırlıklı (% 59’u erkek) ve yaşları gençleştikçe, eğitimleri yükseldikçe tutumları daha da belirginleşiyor. Bu tutumu gösterenlerin gelirleri de diğerlerine kıyasla biraz daha yüksek. Aralarında çalışan oranı da öğrenci ve işsiz oranı da yine diğer yaklaşım sahiplerine göre daha yüksek.

Bu grubun tümü Kürtlerden oluşuyor, Zazalar esas olarak bu grubun içinde hiç yoklar. Kürt Alevileri ve şafilere de net tutum alanlar arasında yüksek. “Damadın ya da gelinin başka ırktan, dinden ve ülkeden olabilmesi” sorularında daha hoşgörülü tutum alıyorlar. Kendi kimliklerini tanımlamak için öncelikle etnik kökenlerini vurgulamayı tercih ediyorlar, daha sonra dini aidiyetleri ve doğdukları yer geliyor. Kendilerinin de diğerlerinin de kimliklerini yaşayabilmeleri konusunda oldukça yüksek oranda sorunları olduğunu düşünüyorlar.

Siyasi tercihleri oldukça ağırlıklı olarak DTP, yarın seçim olsa DTP’ye oy vereceğini söyleyenler bu kümenin üçte ikisi iken beşte biri de AKP cevabı veriyorlar.

Müslüman kimliğini öne çıkaranlar: Bu kümede kadınlar erkeklere göre daha fazla (% 53), yaş ortalaması diğer gruba göre biraz daha yüksek ve ortalama eğitim yılları ile aylık hane geliri ortalaması da daha düşük.

Zazaların neredeyse tümü ve Sünni Hanefi Kürtlerin önemli bir kısmı bu grupta yer alıyorlar. Gelin veya damadın başka etnik kökenden olmasını daha hoşgörülü karşılarlarken başka dinden olmasına oldukça hoşgörüsüz bakıyorlar.

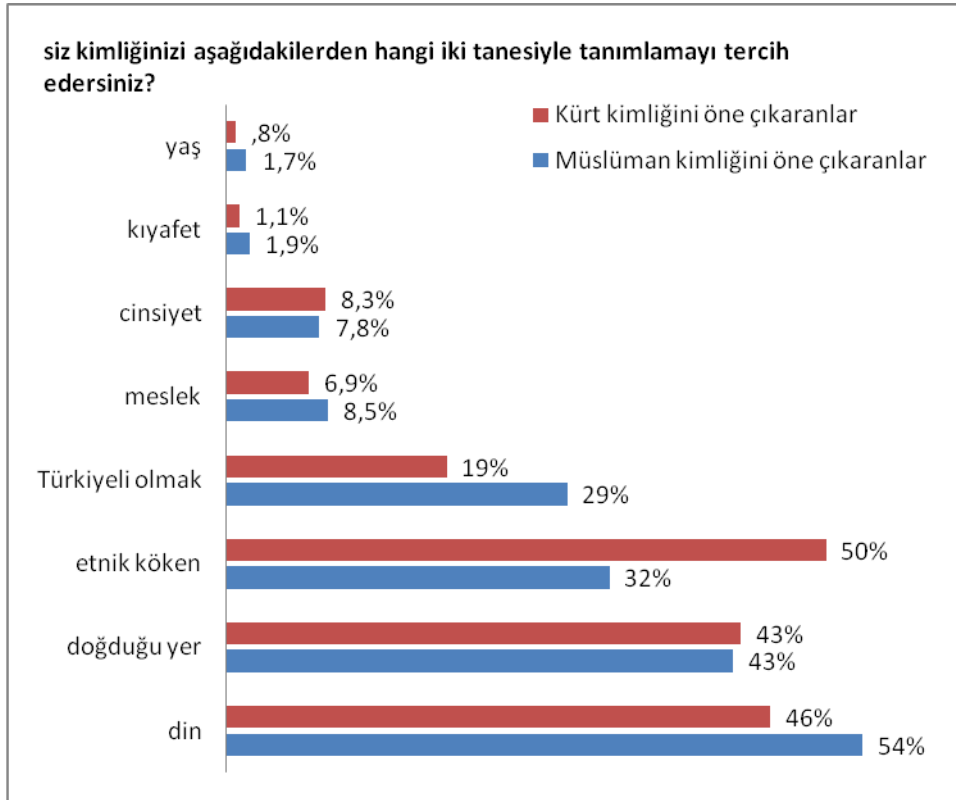
Kimlik tanımlarını dinleri ve doğdukları kent üzerinden yapmayı tercih ediyorlar. Yarıdan fazlası kimliklerini yaşayabildikleri kanaatine sahipler. Siyasi tercihleri de diğer grubun tam tersi, % 59’u AKP derken % 18’i DTP cevabı veriyor.

Bu iki farklı yaklaşıma bakıldığında Kürtlerin, Kürt sorunun nedenlerine ve çözüm önerilerine yaklaşımlarındaki farklılığı, “etnik kökeni kimlik tanımında” öne koyanlar ile “dini inancı kimlik tanımında öne koyanlar” olarak da tanımlamak mümkün görünüyor. Dini inancını öne koyanlar, gelir, eğitim gibi demografik göstergelerde daha yoksul ve yoksunlar fakat kimliklerini daha rahat yaşadıklarını düşünüyorlar, siyasi tercihlerinde de ağırlık AKP’den yana. Diğerleri ise, etnik kökeni daha çok önemsiyorlar, sorunu Kürt kimliği ve sorunları olarak görüyorlar, çözüm önerileri de daha ağırlıklı olarak Kürt kimliği ve Kürt sorunu etrafında, siyasi tercihleri de ağırlıklı olarak DTP etrafında oluşuyor.

C. KÜRTLERDE KİMLİK VE VATANDAŞLIK TANIMLARI

Deneklere Eylül 2006 araştırmasında kimlik ve vatandaşlık tanımları da soruldu. Sekiz ayrı kimlik tanım unsuru tek tek sorulduktan sonra, deneklere ayrıca bu sekiz tanım unsurundan hangi iki tanesi ile kendi kimliklerini tanımlamak istedikleri soruldu. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak için nelerin şart olup olmadığı da dört soru şeklinde soruldu.

Kimlik tanımlarında Kürt kimliğini öne çıkaranlar, “siz kimliğinizi hangi iki unsurla (sorulan 8 ayrı unsur arasından) tanımlamak istersiniz” şeklindeki soruya % 50 oranında etnik köken, % 46 dini inanç, % 43 doğduğu yer cevabı vermektedirler. Müslüman kimliğini öne çıkaranlar ise aynı soruda % 54 din, % 43 doğduğu yer, % 32 etnik köken tercihinde bulunmaktadır.

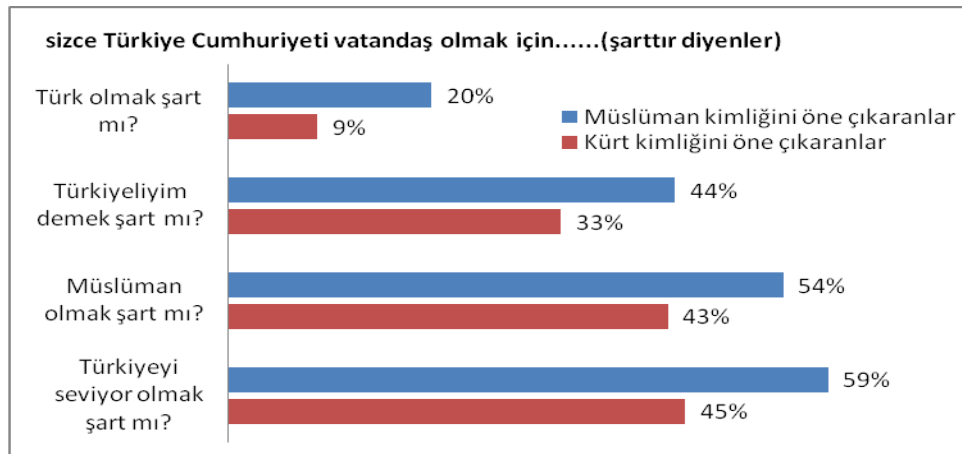
Kendi tanımladıkları şekliyle kimliklerini özgürce yaşayıp yaşayamadıkları sorulduğunda, Müslüman kimliğini öne çıkaranların yarısından fazlası yaşayabildiğini söylemektedirler. “Diğerleri yaşayabiliyor mu” sorusuna ise üçte birinden fazlası evet derken üçte ikisi diğerlerinin sorunlarına işaret etmektedirler.

Bu kimliklerinizle özgürce ve huzur duyarak yaşayabiliyor musunuz? Kimliğinizin gerektirdiği gibi, ya da gelenek ve göreneklerinize uygun olarak ya da dini inancınızın gereklerini yerine getirerek yaşayabiliyor musunuz?	Müslüman kimliğini öne çıkarırlar	Kürt kimliğini öne çıkarırlar
Evet	52%	28%
Bazı sorunlar Var	32%	32%
Yasal engel Var	9%	33%
Çevre baskısı var	3%	5%
Fikri Yok	5%	2%
Toplam	100%	100%
Ülkemizde kimileri, bu kimliklerini özgürce ve huzur duyarak yaşamak konusunda sorunları olduğunu söylüyor, kimileri de bu alanda sorun olmadığını söylüyor. Sizce ülkemizde sizin dışındaki insanların da kimliklerini yaşayabilmeleri konusunda sorunları var mıdır?	Müslüman kimliğini öne çıkarırlar	Kürt kimliğini öne çıkarırlar
Evet	36%	14%
Bazı sorunlar Var	35%	36%
Yasal engel Var	16%	38%
Çevre baskısı var	3%	6%
Fikri Yok	10%	6%
Toplam	100%	100%

Kürt kimliğini öne çıkarırların üçte ikisi ise kimliklerini yaşayamadıklarını söylemektedirler. Diğerlerinin kimliklerini yaşayabilmeleri konusunda ise % 80 oranında sorun olduğuna işaret etmektedirler.

Kürt kimliğini öne çıkarırlar Kürtlere göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak için şarttır denilen unsurlar, % 45 Türkiye'yi sevmek, % 43 Müslüman olmak, % 33 Türkiyeliyim demek şarttır. Müslüman kimliğini öne çıkarırlar için ise aynı sıralama farklı oranlarda geçerlidir ve Türkiye'yi sevmek % 59, Müslüman olmak % 54, Türkiyeliyim demek % 44 oranında şarttır. Fakat her iki tutumda da Türkiye'yi sevmek şarttır cevabı ağırlıklıdır.

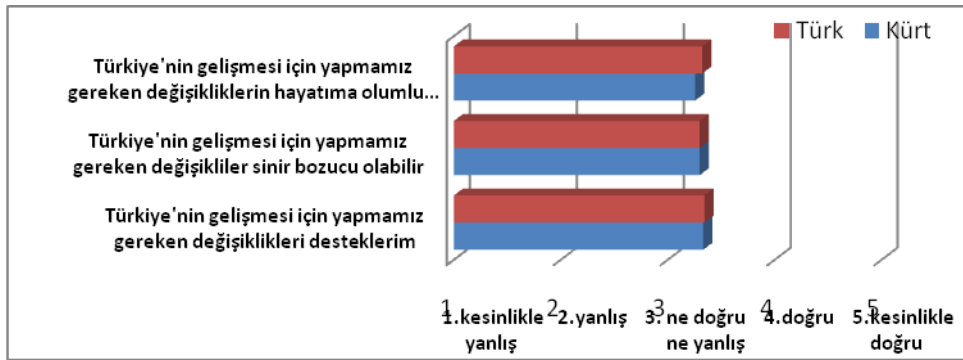

D. DEĞERLERİ, KORKULARI, ALGILARI

1. Değerleri

a. Yenilikçilik

Yenilikçilik konusunda Kürtler ülke ortalamaları ve ülke değerleri ile aynı noktadalar. Yeniliklere tepkileri bilinçsel, duygusal ve davranışsal olarak da “ne doğru ne yanlış” noktasının olumluya doğru biraz üzerinde duruyor. Yeniliklere bilinçsel tepkilerinde (Türkiye'nin gelişmesi için yapmamız gereken değişikliklerin hayatıma olumlu katkısı olacağına inanırım) ülke genelinden biraz daha geride dururlarken, duygusal tepki de (Türkiye'nin gelişmesi için yapmamız gereken değişiklikler sinir bozucu olabilir) ülke ortalaması ile aynı nokta da duruyorlar.

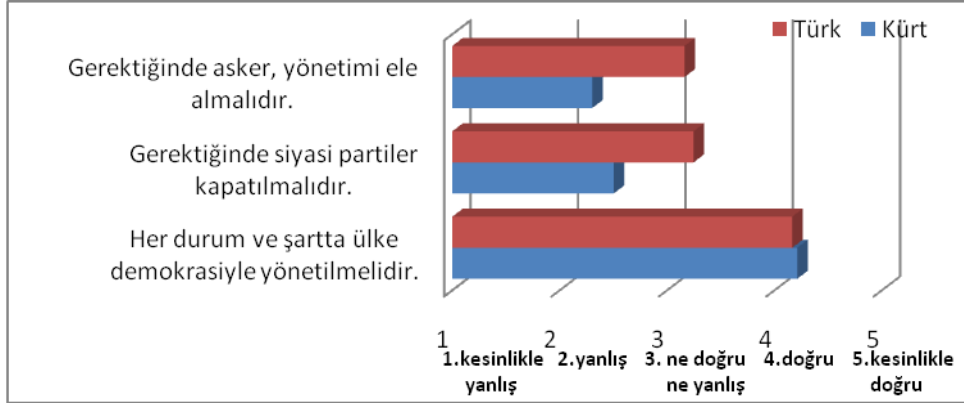
b. Özgürlükçülük

Özgürlükçülük değerlerine bakıldığında, farklı etnik kökenden evlilik en yüksek oranda hoşgörü ile karşılanan durum olarak ortaya çıkıyor. Farklı mezhepten birisi ile evlilik de biraz daha az oranda olmakla beraber hoş görülen tarafta karşılanıyor. Farklı cinsel tercih tamamen yanlış bulunan ve hoş görülmeyen bir durum iken, farklı dinden evlilik de yanlış bulunuyor.

c. Demokratlık

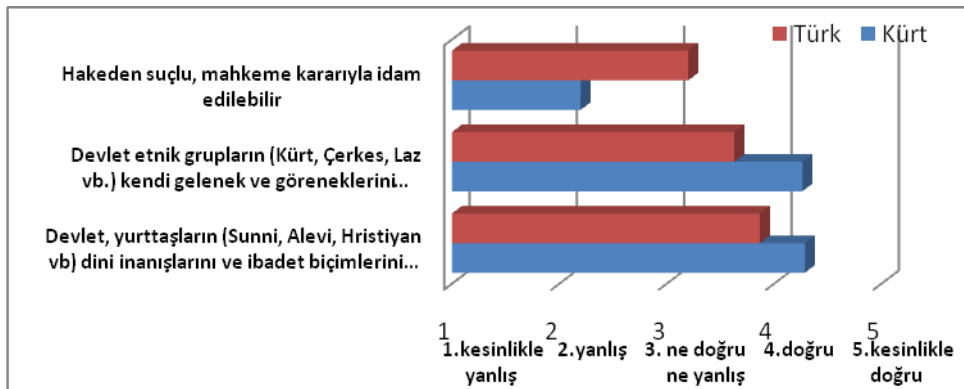
Demokratik değerlere bakıldığında, Kürtler genel ülke ortalamasına kıyasla oldukça yüksek oranda demokrasiden yana tutum gösteriyorlar. Askerin yönetimi gerektiğinde ele alması ve gerektiğinde siyasi partilerin kapatılması meselelerinde ortalamanın üstünde, olumlu tarafta duruyorlar. Demokrasinin gerekliliği konusunda ise hem ülke hem de Kürtler net ve olumlu bir tutum gösteriyorlar.

d. Azınlıklara devlet desteği ve idam hakkında kanaatler

Devletin farklı etnik gruplara ve farklı mezheplere kendi gelenek ve göreneklerini yaşatabilmeleri ve geliştirebilmeleri için destek vermesi konularında Kürtler ülke ortalamasına kıyasla daha olumlu bakıyorlar.

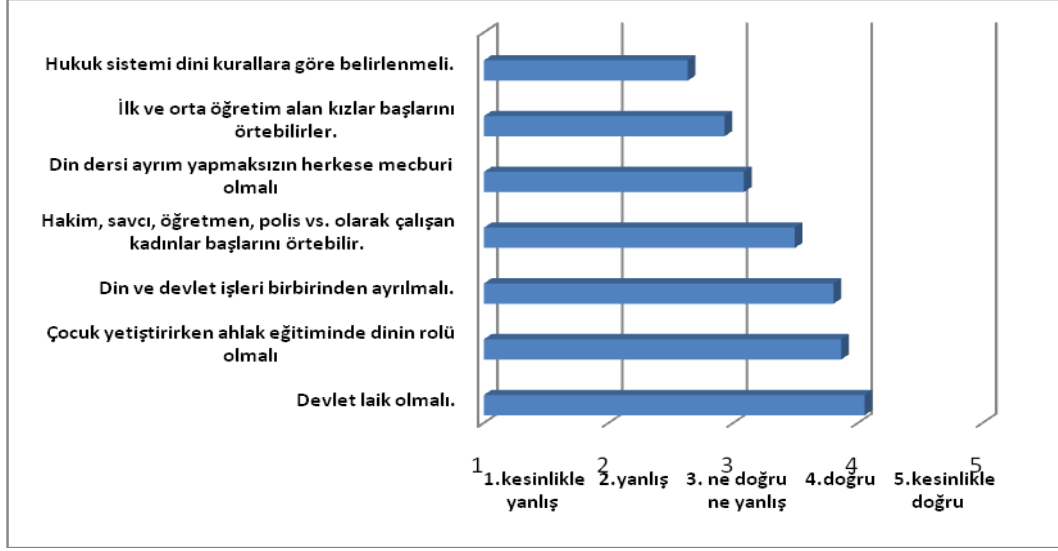
Kürtler idama ise ülke ortalamalarına göre çok daha yüksek oranda karşı çıkıyorlar.

Demokratik değerler ve idam meselesi beraberce analiz edildiğinde, bizce Kürtler meseleye kendi dertleri ve talepleri üzerinden bakıyorlar. Yani bu meselelerdeki yanıtları bilinçli olup olmamakla ilgili değil, doğrudan kendi talepleri ile ilgili. Yani kendilerinden bir partinin kapatılması davasının gündemde olduğu, yoğun askeri tedbirlerin yaşandığı günlerde daha demokratik taleplerini dillendirmeye çalışıyorlar.

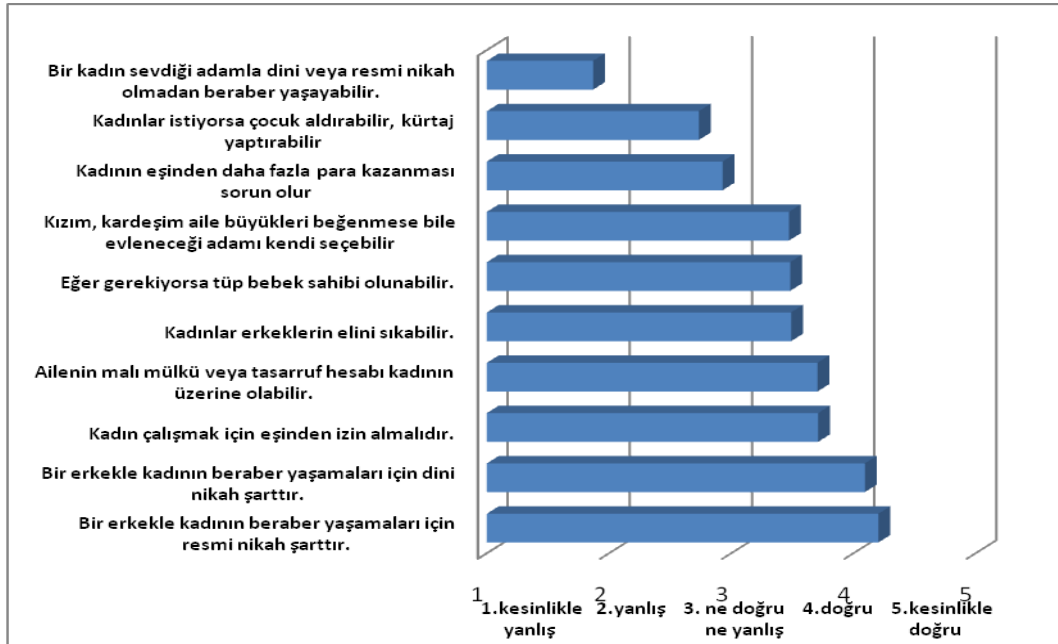
e. Laiklik

Kürtler laiklik meselesinde de laiklikten yana daha belirgin bir tutum gösteriyorlar. Devletin laik olması meselesinde ülke geneliyle beraber net dururlarken, ahlak eğitiminde dinin rolü olması konusunda da ülke ile beraber net bir talep dillendirmiş oluyorlar.

2. Kadına Bakış

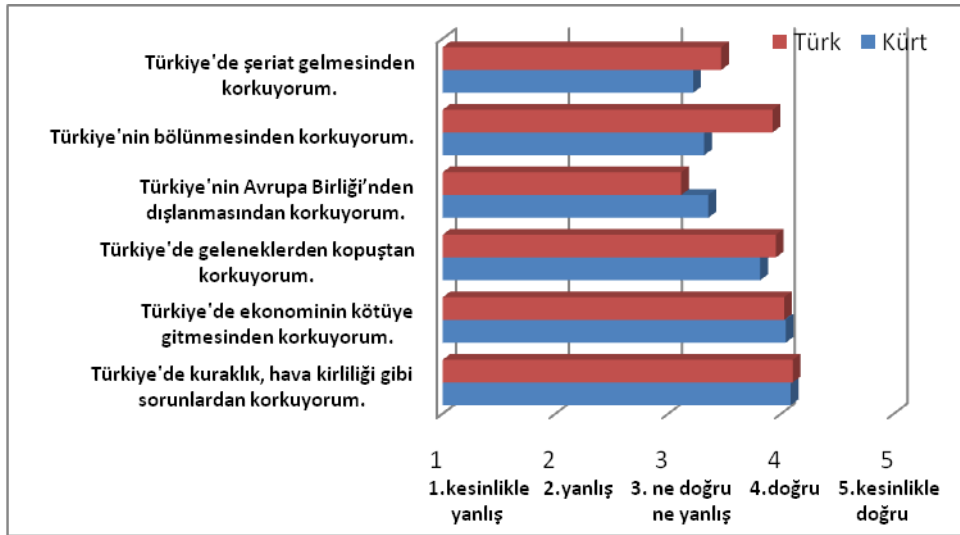
Kürtlere göre bir kadınla erkeğin beraber yaşayabilmesi için öncelikle resmi nikah sonra da dini nikah şart. Resmi veya dini nikah olmadan beraber yaşayabilme Kürtlerce oldukça yüksek oranda yanlış bulunan ve kabul edilmeyen bir durumu gösteriyor. Kızlarının eşini aile büyüklerine rağmen seçebileceği de kabul edilen bir durum.

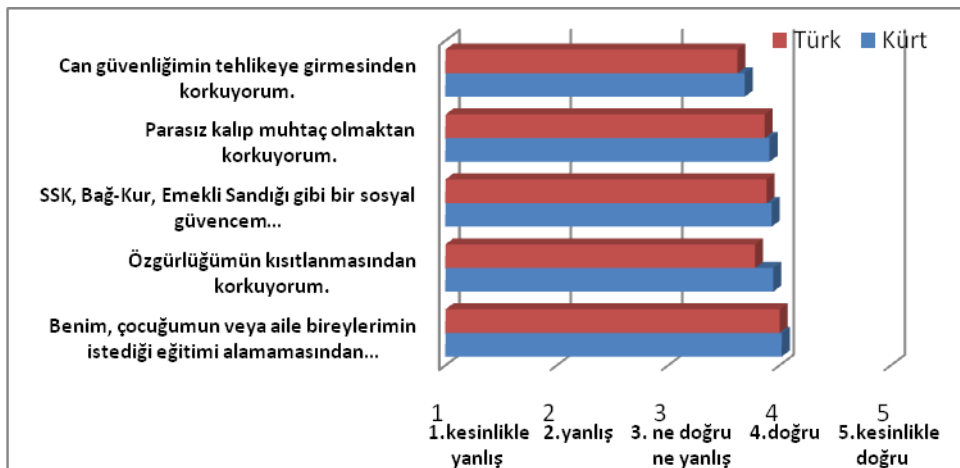
Tüp bebeğe olumlu bakarlarcken, kürtaj hoş karşılanmayan ve karşı çıkılan bir durum. Hem kadın çalışmak için izin alsın istiyorlar hem de ailenin malı mülkü kadının üzerine olabilir diyorlar, aynı zamanda da kadının erkeğinden fazla para kazanmasının sorun olup olamayacağı konusunda net bir tutum gösteremiyorlar.

3. Korkuları

Kürtlerde bireysel korkular ülkeye dair korkulardan genel olarak daha fazla. Ülkeye dair korkularında kuraklık, hava kirliliği gibi sorunlar ve ekonomik kriz ağır basmakta. Avrupa Birliğinden dışlanmak ülke geneline gör daha yoğun hissedilmekte. Bölünme ve şeriat korkusu hem kendi korkuları içinde hem ülke geneline göre göreceli olarak daha az hissedilmekte.

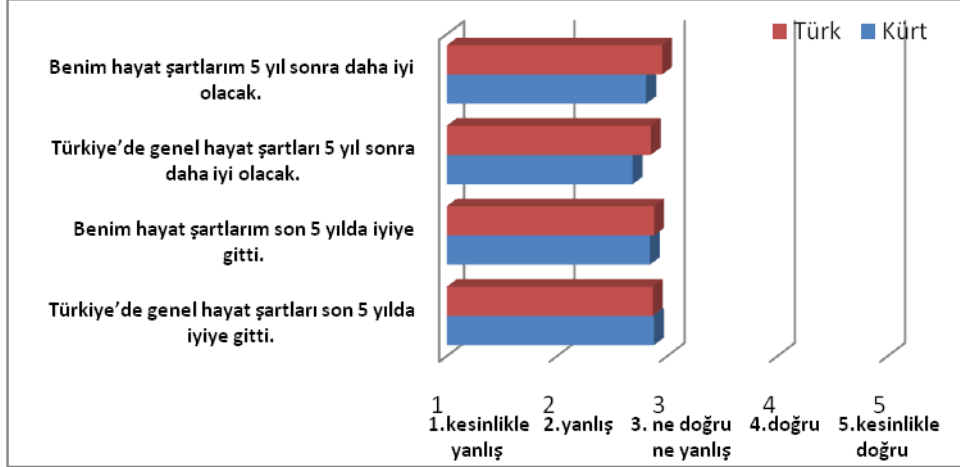

Bireysel korkuların her türü ülke genelinden daha fazla hissedilmekte. Bireysel hayatları için en önemli yer tutan korkuları önem sırasıyla, çocuklarının eğitimsiz kalması, özgürlüğünün kısıtlanması, sosyal güvenlikten mahrum olmak ve parasız kalıp muhtaç olmak.

4. Algı ve Beklentileri

Kürtler gelecekle ilgili beklentileri bakımında oldukça karamsar görünmektedirler. Geçmiş beş yılı değerlendirirken, hem ülke hayatı bakımından hem de kendi hayatları bakımından çok da olumlu düşünmezler iken (ki bu algıları genel ülke haline benzerdir) gelecek beş yıl konusunda hem ülke hem kendi hayatları için beklentileri olumsuz.

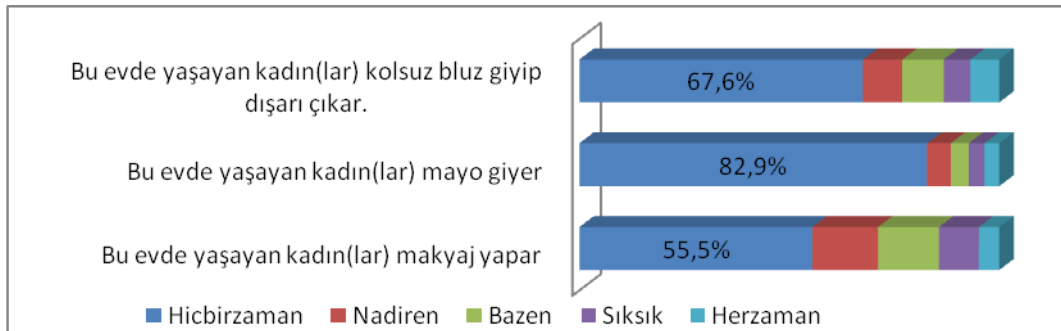

Kürtlerin korkuları, algıları ve beklentilerine topluca bakıldığında temel çabanın hayata tutunmak noktasında olduğu gözlenmektedir.

E. YAŞAM BİÇİMLERİ

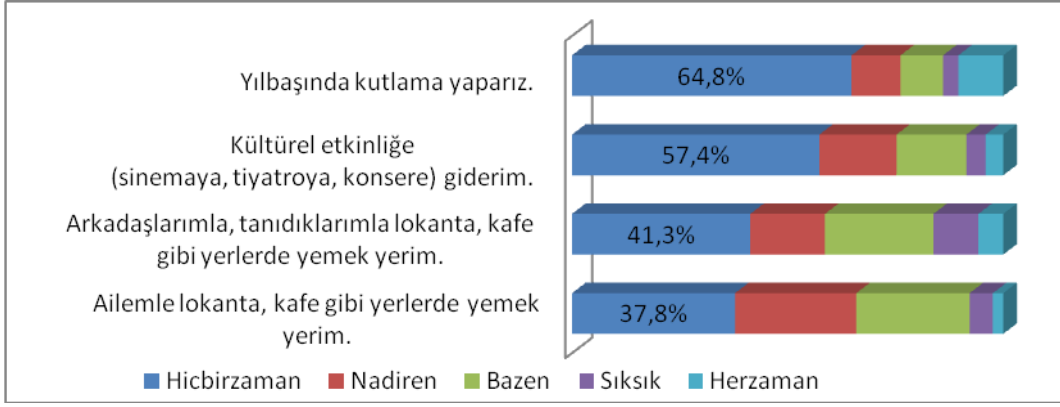
Gündelik hayatın pratikleri ve tercihleri üzerinden bakıldığında Kürtlerin toplumsal modernleşmenin oldukça gerisinde kaldıkları görülüyor. Tüm gündelik hayat pratiklerine, gelir ve eğitim seviyeleri gibi temel demografik değişkenlerle beraber incelendiğinde, Kürtlerin henüz pazar ekonomisi bakımından “tüketici” olamadıkları gibi ev içi roller, kadının rolü, tatil, eğlence gibi birçok hayat pratiğinde henüz toplumsal dönüşümün, modernleşmenin ve kentleşmenin de gerisinde kaldıklarını söylemek mümkün. Burada yalnızca bir dip not olarak ve acaba diyerek şu soruyu da sormalıyız: Kürt sorununun çözümünde sermayenin, burjuvazinin, ekonomik güçlerin ve piyasanın aktif ve çözümlü zorlayan rol oynayamayışının altında Kürtlerin gündelik hayat pratikleri açısından henüz modern tüketici olamamalarının etkisi de var mıdır?

Kürtlerde kadınların % 82,9’u mayo giymemiş, % 67,6’sı kolsuz bluz giymemiş ve % 55,5’i makyaj yapmamış görünmekte. Burada yanlış anlamaya yol açmamak veya yanlış imaj yaratmamak için Türklerdeki oranları da vermeliyiz. Türklerde kadınların % 65,9’u mayoyu, % 57,4’ü kolsuz bluzu hiçbir zaman giymemiş olduğunu ve % 46,9’u hiçbir makyaj yapmadığını söylemektedir.

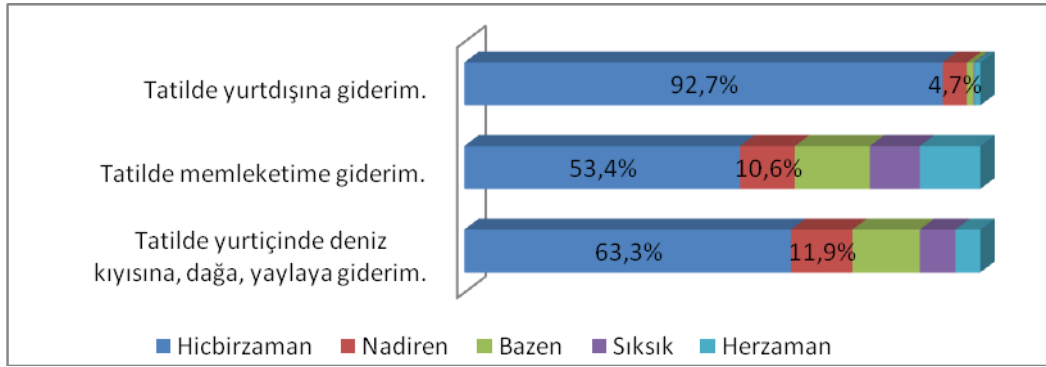

Yalnızca bu veriler bile Türk veya Kürt kadınlarının ne kadar tutucu bir ortamda yaşamakta olduklarını ama özellikle Kürt kadınlarının da daha da deri bir tutuculuk ve olanaksızlık içinde yaşamakta olduklarını göstermektedir. Kısa süre içinde yayınlanacak olan, Ağustos 2008 ayında gerçekleştirilen, tüm Türkiye, “Kadınlarda insan hakları farkındalığı ve tutumları araştırması” bulguları da bu gerçeği gözler önüne sermektedir.

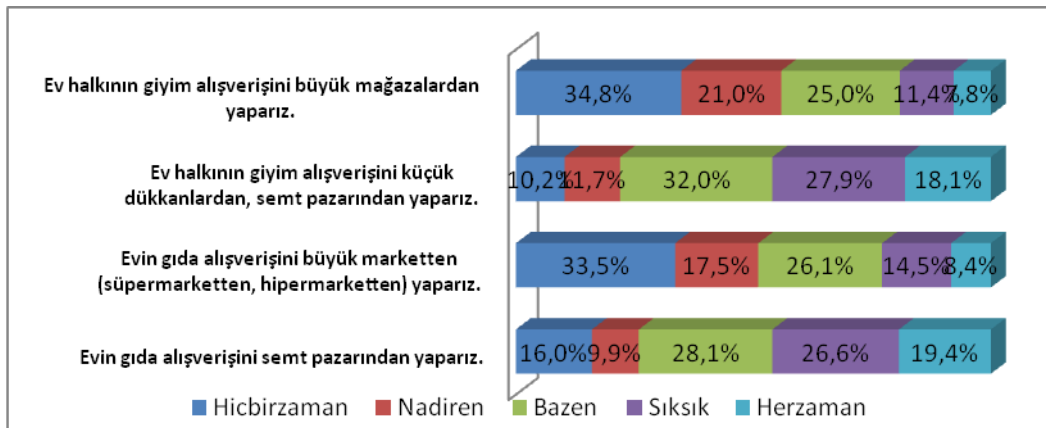
Kürtlerin % 64,8’i henüz yılbaşı kutlaması yapmamış, % 57,4’ü sinema, tiyatro gibi bir kültürel etkinliğe gitmemiş. Yarıdan çoğu hala ne arkadaşları ile ne de ailesi ile lokanta, kafe gibi yerlerde yemek yememiş.

Kürtlerin üçte ikine yakın kısmı henüz tatil olarak ne deniz kenarına ne de memleketi olarak kabul ettiği doğduğu yere gitmiştir. Bu aynı zamanda ekonomik zorunlulukla olsa bile Kürtlerin oldukça önemli bir kısmının seyahat hakkını, tatil imkânını bile kullanamayacak seviye olduklarının da göstergesidir.

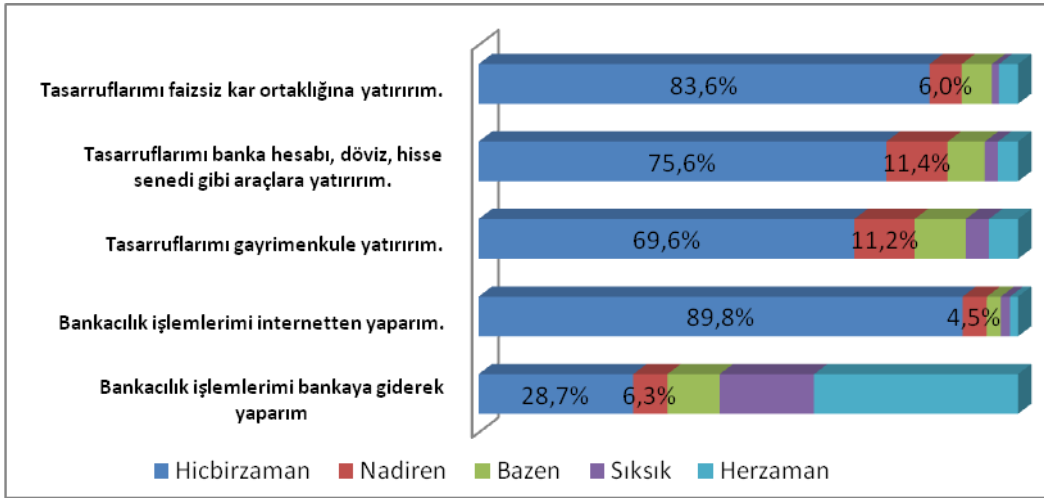
Gerek gıda gerek giyim için alışveriş Kürtlerde genel olarak semt pazarlarından ve küçük dükkânlardan yapılmaktadır. Kürtlerin üçte biri büyük mağaza ve süpermarketten henüz alışveriş etmemiştir.

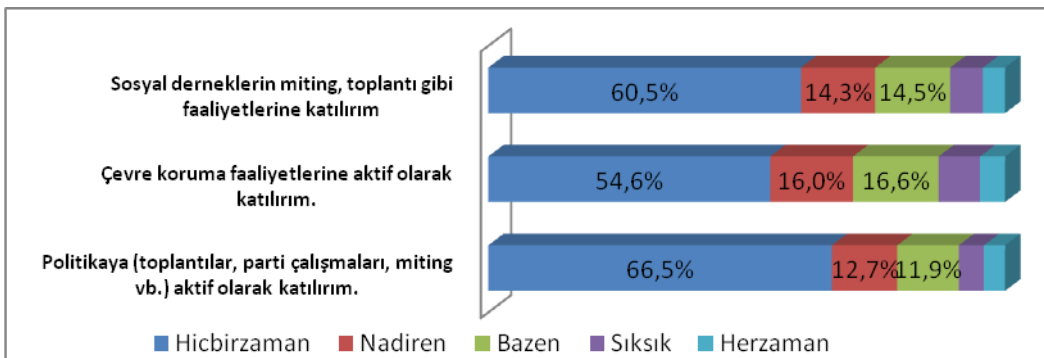

Geçim sıkıntısı ve ekonomik koşullar o kadar zorludur ki, Kürtlerin beşte dördlük kısmı henüz tasarruf imkânına ulaşamamıştır. Tasarruf olarak da tercih edilen veya yapılabilen şey ağırlıklı olarak gayrimenkule yatırım yapmaktır.

Bankacılık işlemleri için tercih ağırlıklı olarak bankaya giderek işlem yapmak iken internette bankacılık işlemi yapmış olanları % 1'in de altında, bankaya henüz hiç gidip de işlem yapmamış olanları da % 28,7 oranındadır.

Birçok alanda gündelik hayat pratiklerini çoğundan mahrum olsalar da Kürtlerin siyasete aktif katılımlarından söz edilebilir. Kürtlerin dörtte biri dolayındaki kısmı birçok politik aktiviteye bir biçimde dâhil olurlarken, tüm bu faaliyetlere katılım oranları ülke ortalamalarının oldukça üstünde görünüyor. Özellikle parti çalışmaları ve toplantı, miting benzeri faaliyetlere katılımları ülke ortalamalarından % 20 daha yoğun.

F. SİYASAL EĞİLİMLERİ

Önümüzdeki yerel seçimler Kürt sorunu ve bölge ile ilgili tüm tartışmaları körüklediği için Kürtlerin siyasal eğilimleri ile ilgili verilere biraz daha dikkatli bakmak gerekiyor. Aşağıdaki tablodaki 22 Temmuz seçim sonuçları doğal olarak tüm bölgenin veya ilin sonuçlarıdır. KONDA araştırmaları verileri ise (Diyarbakır hariç), etnik kimliğini Kürt olarak söyleyen deneklerin verileridir. Diyarbakır KONDA verisi büyükşehir sınırları içindeki tüm seçmen örneklemeden bulunmuş veridir.

22 Temmuz seçim sonuçları ile ilgili çarpıcı sonuçlardan birisi de AKP'nin Kürtlerin ağırlıklı olduğu üç bölgede aldığı yüksek oy oranıydı. Bizce Kürtler, 22 Temmuz öncesi AKP'nin hem Avrupa Birliği yolunda yaptıkları hem başta anayasayı yeniden yapmak dâhil vaat ettiği reformlar için AKP'ye şans vermişti. Umuyorlardı ki AKP yıllardır süren Kürt sorunu içinde bir projeye sahip ve çözüm yolunda önemli adımlar atabilir.

AKP'nin 22 Temmuz'daki yüksek oy oranında unutulmaması gereken bir etken daha vardı. DTP'nin yüksek baraj sebebiyle seçime bağımsız adaylarla girişi, bağımsız adayların çokluğu, seçim pusulalarında bağımsız adayların yer alış biçimi gibi faktörler, pratikte DTP adaylarının oy azalmasında da (ne oranda olduğu ölçülemese de) etken oldu.

Seçim sonuçları ve KONDA araştırmalarında bölge ve Kürtlerin siyasi eğilimleri	SEÇİM	KONDA	KONDA
	22 Temmuz (tüm bölge)	Nisan'08 (Kürtler)	Ağustos'08 (Kürtler)
Kuzeydoğu Anadolu			
AKP	57,2	73,7	66,7
Bağımsız/DTP	12,4	15,8	11,1
CHP	9,8	5,3	0,0
Ortadoğu Anadolu			
AKP	55,4	43,6	47,1
Bağımsız/DTP	20,5	52,7	26,5
CHP	9,0	1,8	20,6
Güneydoğu Anadolu			
AKP	51,8	45,8	40,4
Bağımsız/DTP	25,8	47,3	51,1
CHP	8,5	1,5	2,1
Kürtler/İstanbul			
AKP	--	41,2	50,0
DTP	--	36,8	32,3
CHP	--	19,1	11,3
Kürtler/Diyarbakır			
AKP	38,0	26,7	--
DTP	52,0	69,7	--
CHP	1,9	0,8	--
Kürtler/Türkiye			
AKP	--	49,2	47,3
DTP	--	39,1	32,0
CHP	--	7,9	10,4

Seçimlerden bu yana geçen bir buçuk yılı aşkın sürede ise AKP'nin Kürt sorununun zm için bir projesi olmadığı gibi, askeri yöntemlerle zm arayışının sürdürülmesi, sivil anayasa arayışının rafa kaldırılması önemli oranda bölgedeki siyasi eēilimleri deēiřtirdiēi gözlenmektedir.

Yerel seçimler yaklaşırken AKP'nin söylemini daha da sertleştirmesinin yeni bir kırılma yarattıēı da gözlenmektedir.

Fakat tabloda bir başka bulgu da dikkat çekicidir. Tüm yaşananlar Kürtler arasındaki AKP oyunu tüm ülkede azaltma eēiliminde etki ederken oyu artanın DTP olduēunu söylemek de olanaklı deēildir. DTP'nin 22 Temmuz'dan bu yana siyaset tarzı ve söylemi olarak Kürtlerin dışındaki seçmene bir Şey söyleyemedi. Kürt sorunu için somut projeler geliştirip gündeme taşıyamadı. Dolayısıyla da etnik politikalarla sınırlı bir parti imajı verdi. Bunların zerine AKP'nin sert söylemine daha da sert bir başka söylemle karşı duruşunun Kürtler arasında da çok büyük bir destek yaratmadıēı (en azından KONDA araştırma verilerinde) görülmektedir.

Tüm lkedeki Kürtler arasında AKP oyu da DTP oyu da azalmaktadır. Bu bulgu bile Kürtlerin zmszlk ve kavgadan yana deēil üzüm ve barıştan yana olduklarını göstermektedir.

Diyarbakır'ın AKP tarafından fethedilecek sembol bir kale olarak gören söylemleri Kürtler arasında ters tepmiş görülmektedir. Diyarbakır'da DTP oyu artarken AKP oyu azalmaktadır. Tablodaki rakamlar genel seçim sorusunun bulgusudur. Yerel seçim sorulduēunda DTP oyu özellikle Osman Baydemir etkisiyle bir miktar daha yüksektir.

İstanbul başta olmak üzere batı bölgelerine doēru gelindiēinde Kürtlerin de tüm ülke gibi seeneksizliēe mahkûm oldukları, AKP dışında eksik ya da yanlışta olsa kendilerini muhatap almayan partiler arasında yine de AKP'ye yöneldikleri görülmektedir.

G. KÜRT SORUNU

1. Sorunun tanımı

Bu dizide özetlenen bulgular göstermektedir ki Kürt yurttaşlarımız, eğitim, sosyal güvenlik, gelir gibi birçok meselede ülkenin en yoksul ve en yoksunlarıdır. Göç ve yerleşiklik rakamlarına bakıldığında buldukları yerde huzursuz ve mutsuz oldukları, sorunlarını aşmak için yoğun biçimde göç ederek yeni bir hayat kurmak çabasında oldukları görülmektedir. Fakat gittikleri yerlerde de ya çoğunlukla varoşlarda yer bulabildikleri için ya hala var olan sorunlarını aşamadıkları için sıkıntıları sürmektedir ve oradan da göç etmek arzuları kuvvetlidir. Yaşam biçimi üzerinden bakıldığında nedenleri ve gerekçeleri ne olurda olsun modern yaşamın hala oldukça uzağında oldukları görülmektedir. Özellikle yaşamın içinde kadın üzerinden bakıldığında da kendi rızası dışında evlilik gibi, kadın haklarına bakış gibi kadın meselelerinde hala önemli ölçüde feodal değerleri de önemli bir orandaki Kürt yurttaşın savunduğu ve koruduğu görülmektedir. Fakat demokratik değerlerine, Avrupa Birliği yandaşlığına bakıldığında da hala ülkenin içinde barış aradıkları görülmektedir. Kürt yurttaşlarımız tek tip değildir, onların da aralarında örneğin Kürt sorununa veya kimlik meselelerine bakıldığında iki ana yaklaşım olduğu görülmektedir. Ama tüm bulgulara yukarıdan bakıldığında hayata tutunmaya çalışan, öncelikle var olma kavgası veren, yoksulluk ve yoksunluk dertlerini oldukça yoğun yaşayan yurttaşlarımız oldukları da görülmektedir.

Kürt sorununu geldiği noktada tek bir kelimeyle, boyutla, unsurla tanımlayabilmek olanaksız görünmektedir. Sorun çok boyutlu, çok aktörlü, çok unsurludur. Fakat bu demek değildir ki sorun çözümsüzdür. Tam tersine karmaşık hale gelmiş olan bu sorun bizim ülkemizin bizim yurttaşlarımızın sorunudur, çözülebilir bir sorundur. Birinci soru bu noktadadır: sorunu yönetecek ve yeni bir duruma mı geçeceğiz yoksa sorunun bizi ve geleceğimizi esir almasına izin mi vereceğiz? Sorunun özünü unutup, sorunla kavga mı edeceğiz yoksa çözüm için, barış ve huzur dolu bir ülke için yeni bir enerji mi üreteceğiz? Bir bakanın açıkladığına göre bir trilyon dolardan fazla para harcadığımız, bu kadar askerin, güvenlik görevlisinin, yurttaşın öldüğü sorun bizim değil de kimin sorunudur? Dolayısıyla sorunu tanımlamak için birinci kabulümüz, sorunun bizim, tüm ülkemizin ve tüm yurttaşlarımızın sorunu olduğu, çözümünün de yine bizim irademizle olacağı olmalıdır.

Sorunu ve çözümü terör sorununa rehin ederek düşündüğümüz ve konuştuğumuz sürece de sorunu çözemeyeceğimizi görmeliyiz. Kürt sorunu ve terör sorunu iç içe geçmiştir, her birisi bir diğeri hem nedeni, hem sonucu haline gelmiştir, hangisinin neden veya sonuç olduğunu birçok vakada, detayda ayırabilmek giderek güçleşmektedir. Fakat silahların ve ölümün hep tepemizde durduğu koşullarda barıştan ve huzurdan konuşabilmek de giderek güçleşmektedir. Ölümün dili içinden barış dilini üretecek mahareti gösterebilecek sesler, silah sesleri arasında kısılmakta, duyulamaz olmaktadır. Terör ve şiddet doğası gereği demokrasiye ve halka karşıdır. Yaşanmakta olan terör ve şiddet, Kürt Sorunu'nun çözümü veya çözümsüzlüğü itibari ile tek neden veya tek sonuç olarak düşünülemez. Bu nedenle Kürt sorununu, terör ve ülke güvenliği sorunlarını bir birinden ayırarak düşünmeli ve konuşmalıyız.

Sorunu zaman boyutunda da ayrıştırılmalı ve sadeleştirmeliyiz. Soru şudur: yalnızca geçmişi mi tartışacağız yoksa hayallerimizi, iddialarımızı ve geleceği mi tartışacağız? Geçmişte yaşananlar ve olanlar için, kimin suçlu kimin suçsuz olmasının, kimin haklı kimin haksız olmasının önemi vardır belki ama bu tartışmanın meseleyi çözmeyeceğini görmemiz gerekmiyor mu artık?

Daha da önemlisi sorunun ülkenin geleceğine nasıl bir ipotek koyduğunu görebilmemizdir. Kürt sorunu var oldukça yalnızca kaynak ve insan değil tüm ülkenin geleceği sorunun ipoteğine girmektedir. Bu sorunu çözemediğimiz sürece demokratikleşmeyi hiçbir zaman tamamlayamayacağız, evrensel insan haklarına dayalı bir hukuk düzenine ulaşamayacağız, yeni sivil anayasayı, yönetim reformunu, yerel yönetimler reformunu yapamayacağız. Bunları yapamadığımız içinde Avrupa Birliği hedefine hiçbir zaman ulaşamayacağız, giderek çağdaş dünyanın hep eksikli bir üyesi olarak kalacağız. Yani bu sorun hem bugünümüzün hem yarınımızın önündeki en önemli tıkaç. Bu tıkaçı kaldırmak için çözüm olduğu varsayılan tüm askeri yöntemlerin de sonuna geldiğimiz ortada.

“Kürt sorunu”, ülkemizin insan hakları ve yönetim sorununun bir parçasıdır, bir bölge veya bir kimlikle sınırlı değil bütün toplumla ilgilidir. Ülkemizin sorunlarının ne tek nedenidir, ne tek sonucudur, ne de tümünü kapsar. Fakat ülkemizin ve demokrasimizin önündeki en önemli sorunlardan da birisidir. Bu nedenle de sorunun çözümü ertelenemez veya bir kuruma bırakılamaz. Ayrıca Kürt yurttaşlarımızın da genel sorunların yanı sıra bir kimlik sorunudur. Fakat sorun yalnızca terör sorununa rehin edilerek de konuşulamaz anlaşılabilir. Terör ve Kürt sorunu ayrı ayrı düşünülmeli ve konuşulmalıdır.

2. Sorunun nedenleri

Sorunun tarihsel ve sosyolojik boyutunda herhalde söylenmemiş ve yazılmamış bir şey kalmadı. Öyle iken de hala sorunun ne adı ne nedenleri üzerinde bir mutabakat oluşamadı. Dünyadan Türkiye’ye bakınca da Türkiye bu meseleye durup dururken veya ülkeyi bölmek isteyen yabancı güçler istedi ve içerdekiler onlara uydu diye gelmedi. Kürt sorunu ve benzer meseleler nereden çıktı sorusuna biraz da farklı pencereden ve dünyadaki yaşamın ritmi üzerinden bakabiliriz. Burada söylenenler elbette tek başlarına sorunu açıklamazlar fakat bilinen iç nedenler ve siyasi nedenler kadar sorunun çıkışında ve gelişmesinde etki sahibidirler.

Türkiye iyi yönetilmiyor, ideolojik olarak değil pratik olarak ülke yönetilemiyor. Yönetimsizliğin tek boyutu iktidarların beceriksizliği değil, mekanizmalar-karar alma süreçleri tümüyle yetersiz artık. 70–80 Yıl önceye, o günün dünya ve ülke koşullarına, o günkü nüfusa o günkü eğitim ve sağlık meselelerine göre tasarlanmış sistem bugüne yetmiyor. Her bir alt sistem için bu böyle (ister Devlet Su İşlerine bakın ister ilçelerdeki Mal Müdürlüklerine veya Ziraat Mühendisliklerine bakın) bu sistemle 2008 Türkiye’si yönetilemiyor.

Sistem merkezîyetçi dünyaya göre tasarlanmış. O günün eğitim altyapısında ya da iletişim ve haberleşme düzeyinde geçerliliği olsa bile bugüne yetmiyor. Hala İstanbul

ile Denizli ve Tunceli ve Şırnak aynı yetki ve sorumluluk dağılımları ve aynı yasalarla yönetilmeye çalışılıyor ve olmuyor doğal olarak.

Tüm dünyada temsili demokrasi tıkandı ve katılımcı demokrasi diye bir başka şey konuşuluyor. Çünkü iletişim ve bilişimin gücü ile ya da daha toptan söyleyelim “bilgi çağı” diye bambaşka bir dünya konuşuyoruz. Eski üretim ve toplum düzenlerine göre tasarlanmış temsili demokrasi bugün yalnızca Türkiye’de değil tüm dünya da krizde. Her bilgiye ve her kişiye bu kadar kolay erişebildiğimiz bir dünya da hala tüm toplum adına ve her meseleyi merkezden yönetebilmek olanaksız. Dolayısıyla yerel yönetimlerden sivil toplum kuruluşlarına kadar yeni bir yönetim anlayışına ve sistemine ihtiyacımız var.

Bilgi çağının en önemli karakteristiklerinden birisi “düşünce sistematüğimizin” değişiyor olması. Sanayi toplumuna, toplu üretime ve standartlaşmaya göre biçimlenmiş bir dünyadan üretiminde esnek, talebinde farklı, her şeyin kişiye özel ya da standart dışı, karar merkezleri yerine binlerce karar odağının olduğu, her şeyin hız ve esneklikle düşünüldüğü, her şeyin her şeyi etkilediği bir başka dünyaya dönüyoruz. Bu dünyanın ve özellikle yeni düşünce sistematüğünün en önemli unsurlarından birisi yerellik-küresellik eksenindeki gelişmeler. Kimilerine paradoks gibi görünen ulus üstü düşünürken aynı zamanda yerel olmak, AB üyesi olmak ama kendin gibi olmak, küresel ekonomiye entegre olurken kendi yerel özgün çözümlerini, üretim biçimlerini geliştirmek.

Bir başka nokta da yenedünyanın gelişen yeni değerleri var. Bunlardan birincisi de insan hakları meselesi. İnsan hakları 30 yıl önce fikir özgürlüğü yaşam hakkı gibi şimdiye göre daha dar iken şimdi çok daha geniş bir yoruma geldi. İnsanların barınma, eğitim, sağlıklı yaşama hakkı, kendi kimliğini kendi yorumladığına yaşama hakkı gibi çok daha kapsamlı bir hale geldi.

Yeni toplumsal dokunun ve bunun ürettiği yeni siyasi alanın önemli unsurlarından birisi de kimlik politikaları. Sanayi toplumu sosyolojisi ile bakılınca toplumsal olanla tanımlanabilen ve çözümlenebilen birçok soruna artık toplumsal tanımlar, eksenler üzerinden açıklayamıyoruz. Yeni birçok sorun ancak kültürel olan tanımlar üzerinden anlaşılabilir. Kimlik taleplerini insan hakları anlayışıyla birleştirdince artık insanlara devletin kimlik tanımlaması ve dayatması değil insanların kendi seçtikleri kimlikleri yaşayabilmeleri önemli.

Kısaca, yönetim anlayışı, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş, bilgi toplumunun yeni toplumsal dokusu, insan hakları anlayışı ve kimlik talepleri gibi yeni değişkenler bildiğimiz, alıştığımız tüm günlük yaşamımızı alt üst ediyor. Çünkü biz bu değişkenleri yönetmek, geleceğe uygun yorumlayıp içselleştirmek yerine eski usul tartışmalarla bu değişkenleri kabul veya reddetmek gibi bir anlayışla meseleye bakıyoruz. Dünyadaki değişimleri diğer ülkelerin Türkiye üzerine hesapları penceresinden bakıp, anlamaya da çalışmıyoruz. Üstelik tüm verilerin, tüm araştırma bulgularının da ortaya koyduğu gibi, ülkenin geneline kıyasla müthiş bir yoksulluk, ekonomik gerilik, sosyal güvencesizlik ve işsizlik koşullarında tüm bu değişkenler birbirini çoğaltırken bu değişkenleri yok kabul ediyoruz.

Bu değişkenler dünyada gelişen tüm ülkeleri ve zihniyetleri etkilerken bir de ülkemizin kendi özel koşulları var: Türkiye Atatürk'ün önderliğinde Cumhuriyetle beraber bir hedefi modernleşme/çağdaşlaşma, bir hedefi kalkınma olan yeni bir hamle yaptı. Ama bu süreç 50'lerden itibaren tıkanı. Çünkü Cumhuriyet projesi dünyada değişimlere paralel olarak hem bu hedefleri revize edemedi hem de demokratikleşmeyi yalnızca seçim sistemine ve partilere hapsetti. Üstelik siyasi aktörler meseleyi projeyi revize etmek (geliştirerek dönüştürmek) yerine bir de yalnızca kelime kelime o modeli savunmak veya karşısında olmak gibi bir ikileme soktu. Cumhuriyeti demokratikleştirerek geliştirmek yerine olanı aynen savunmak veya karşısında olmak ikilemi tüm enerjimizi götürdü.

Fakat siyaset de devlet de sistemin muhaliflerini her zaman suçlamayı, yok saymayı, susturmayı yöntem olarak kendine seçti. Vatani sevmekle düzeni sevmek birbirine karıştırılıp, her eleştiri vatan hainliği olarak suçlanır oldu. Kimlik taleplerine ne siyaset ne devlet cevap üretmedi. "Ne mutlu Türküm diyene" anlayışı söylendiğindeki naiflikten koparılıp çoğunlukla da ırkçı yorumuyla uygulandı. Bu sözün bir tılsımı vardı ise de kimlik talepleri olanlar değil bizzat devlet o tılsımı bozdu.

3. Sorunun niteliği değiştir ve gelişiyor

Kürt sorunu başlangıcından itibaren farklı boyutlar taşımaktaydı. İnsan hakları ve demokrasi boyutu, yönetim sorunları boyutu, ekonomik sorunlar ve geri kalmışlık boyutu, dış politika boyutu, terör boyutu.

Sorun ile ilgili söylenebilecek en önemli şeylerden birisi sorunun başladığı gün ve nedenleri ile bugünkü sorunun karakterinin değişmekte oluşudur. Sorunu çözemediğimiz her gün, sorunun kendi iç dinamikleri ve karakteri değişmektedir. Sorun terör meselesinden bağımsız var olmakla beraber ülke gündemine bu kadar yoğun geliş terörle birlikte olduğu da açıktır. Terörün başladığı 1984 yılından bu yana Türkiye sorunu yönetemiyor, aksine terör gündemi belirliyor. Sorunu yönetecek olan siyaset ise hep olayın dışında veya arkasında kalıyor.

1983 seçimlerinden 2002 seçimlerine kadar geçen 18 yılda 7 Başbakan (Özal, Akbulut, Yılmaz, Demirel, Çiller, Erbakan, Ecevit) göreve geldi, 14 hükümet kuruldu. Hükümetlerin ortalama süresi bir yıl dört ay. Bu hükümetlerin hiç birisi Kürt sorununu terör sorunundan ayırarak bir çözüm projesi üretmemiş aksine hepsi sorunu ve askeri ortada bırakmayı tercih etmiştir. Kaldı ki böylesi bir iktidar alış verişinin yalnızca Kürt sorununu değil ülkenin hiçbir sorununu çözemeyeceği de açıktır. 2002 Seçimleri ve AKP iktidarı 2005 sonuna kadar olan dönemde (belki de Avrupa Birliği yolundaki reformların belirleyici olduğu dönem) umut vaat ettiyse de özellikle 22 Temmuz seçimlerinden bugüne kadar olan dönem göstermiştir ki O'nun da bir çözüm projesi yoktur. Yirmi yıla yakın zamandır bazı liderlerin ya da Başbakanların aradaki çok nadir ve bireysel bazı açıklamaları ve kabulleri siyasetin sorunu çözümsüzlüğe terk ettiği gerçeğini değiştirmemektedir.

Sorunun çözümsüzlük içinde sürdürülmesi toplumsal psikoloji bakımından iki önemli sonuç doğurmaktadır. Birincisi sorunun doğrudan muhatabı olmayan daha doğrusu

olmadığını düşünen toplumsal kesimlerde ve aydınlar başta olmak üzere kişilerde bıkkınlık halinin doğmaya başlamış olmasıdır. Bıkkınlık halinin en önemli sonucu da çözüme giden süreçte aklın, yeni enerjilerin çözüme katkılarının en aza iniyor olmasıdır. Kaldı ki sorunun doğrudan tarafı olan Kürtlerin gerçeklikleri, sorunları, yoksullukları aynen sürmektedir. Dolayısıyla Kürtlerde de yalnız bırakılmışlık, çaresizlik duygusunun yayılması ve bu duygunun doğuracağı başka sonuçlar vardır. Toplumsal psikoloji açısından ikinci önemli sonuç ise sorunun bu kadar yıldır aynen sürüşü giderek bu sorunun hep var olacağı ve çözülemeyeceği duygusunu ve beklentisini körüklemekte, giderek sorunun varlığı gelecek beklentilerimizin içinde bir ana unsur olmakta, bu ruh hali de ülke ve kişisel geleceğimize dair tüm tasavvurlarımızı ve iddialarımızı biçimlemektedir. Geldiğimiz noktada sorun mu bu ruh halini yaratıyor, bu ruh hali mi sorunu çözümsüz kılıyor artık birbirine karışmaktadır.

Bu noktada daha da önemli nokta somut problemlerden, reel politiğin sorunlarından kaynaklanan ve beslenen temel sorun giderek duygusal sorun haline dönüşmektedir. Ülkenin geri kalanındaki duygusal hal de önemlidir ama özellikle Kürtlerde, özellikle gençlerdeki duygusal soruna dönüşme hali yani sorunlarının hiç değişmeyeceği ve umutsuzluk, çaresizlik ruh halinin çoğalması ve gündelik hayattaki davranışlarını etkiler hale dönüşmesi yarın çok daha derin sorunlara gebe olacaktır.

Sorunun karakterindeki bir başka önemli değişiklik sorunun katman değiştirmiş oluşudur. Kürt sorunu devlet-birey ilişkisindeki bir sorun iken ve bu eksen üzerindeki sorunlar üzerinden bir terör sorunu üremiş iken bugün geldiğimiz noktada sorun giderek toplumun iç sorunu haline gelmektedir. Her gün şu ilde bu ilçede küçük veya büyük görülmekte olan olaylar hem bu karakterindeki değişikliği göstermektedir hem de daha büyük ve daha belalı bir başka soruna işaret etmektedir. Kürt sorunun bu karakter değişikliği de kendi başına sorunun çözümünü giderek zorlaştırıcı bir karakter taşımaktadır. Çünkü daha önceki devlet-birey sorunu halini çözümü belki yalnızca TBMM’de bazı yasa değişiklikleri ile yönetilebilecekken, bugün tüm toplumun yeni bir mutabakat yaratması gerekliliğine doğru dönmektedir. Açıktır ki yeni bir toplumsal mutabakat birkaç yasa değişikliğinden daha zor olacaktır. Üstelik ülke neredeyse her şeyi ile bir siyasi kutuplaşmaya sürüklenmiş ve bu kutuplaşmayı aşamıyor iken. En önemlisi de giderek toplumdaki ortak yaşama iradesi aşınmaktadır.

Kürt sorununda bir başka karakter değişikliği dış dinamikler veya dünya açısından bakışta görülmektedir. Bu sorun bizim, ülkemizin sorunudur. Fakat biz bu sorunla beraber yaşamayı tercih ederken dünyanın politik dengeleri değişmektedir. Dünyanın yeni denge arayışları, enerji ve enerji güvenliği sorunları, çok kutupluluktan tek kutupluluğa dönüş ve bunun yarattığı yeni sorunlar içinde, artık Kürt sorunu giderek uluslar arası sorun haline gelmektedir. Yalnızca Avrupa Birliği veya ABD ile ilişkilerimiz açısından değil ilişkimizden bağımsız olarak da sorun doğrudan bu aktörleri de etkiler hale gelmektedir.

Tüm sorunlarına rağmen Türkiye ekonomisi dünyaya entegrasyon yolunda önemli mesafeler almıştır. Türkiye’nin geleneksel stratejik avantajları (veya dezavantajları) yanında gelinen bu entegrasyon noktasını da dikkate aldığımızda, biz bu sorunla

yaşamayı sürdürmeye razı olsak bile dünyanın bu sorunun çözümsüzlüğünün devamını nasıl karşılayacağı, dünyanın veya bölgenin barışı yolunda bu yaranın handikaplarını nasıl göğüsleyeceği meçhuldür. Kısaca bizim olan sorun giderek dünyanın sorunu haline dönüşmektedir.

4. Yerel seçimler, AKP ve DTP

Kürt sorunu yerel seçimler yaklaşırken bambaşka bir boyuta taşınmış durumda görünmektedir. 22 Temmuz sonrası hem Kürtlerde hem tüm siyasi partiler ve aktörlerde oluşan ruh hali bugün bambaşka bir noktadadır. AKP meseleyi tümüyle yerel seçim galibiyeti ve fethedilecek kaleler üzerine kurunca, DTP'nin de aynı denkleme kendini mahkûm edip tam saha saldırgan savunma anlayışına yöneldiği görülüyor. Fakat iki partinin de galibi olmaya çalıştıkları bu denklem çözümsüz, ayrıca da sorunu daha da karmaşıklaştırma ve çözümü zorlaştırma potansiyeline sahip.

Birincisi yerel seçimlerde hangisi kazanırsa kazansın iddia ettikleri gibi Kürtlerin tek siyasi temsilcisi sıfatını kazanamayacaklar. Bu çekişmenin sonunda böyle bir unvan yok çünkü. AKP'nin kazanması ne Kürtlerin siyasi temsilcilerinin çoğalmasını sağlar ne de Kürt sorununun çözümünü. Çünkü AKP Kürt sorununa bir çözüm projesi ile bölgede seçim kazanmış olmayacak, böyle bir proje ortada yok, Kürt seçmen de bu projeyi oyluyor değil. DTP'de tüm ülkeye ve Kürtlere bir çözüm projesi sunuyor, tartışıyor değil ki seçmen o projeyi oyluyor olsun. Dolayısıyla ikisinin de kazanmayı veya kaybetmeyi dünyanın sonu ya da başlangıcı diye kurguladıkları bir yerel seçim sürecinin sonunda gerçekte neyin ve kimin kazanacağı meçhul. Eğer mesele Kürtlerin siyasi temsilcisini kim olacağı meselesi ise bunun yolu yerel seçim değil. Seçim barajlarının düşürülmesi, yerel yönetim reformunun yapılması, sivil toplum örgütlerinin yerel yönetimlerde karar süreçlerine ve tartışmalarına katılabilmelerini yolunun açılması, kısaca siyasi hayatın tüm ülkede doğal akışına bırakılmasıyla gerçek temsilciler hayat bulabilir. Yani iki partide gerçekten demokrat karaktere dönüşüp, kendilerini tüm ülkenin ya da Kürtlerin tek temsilcisi olarak dayatamadıkları koşullarda gerçek temsilciler ortaya çıkabilir.

Üstelik AKP, özellikle de yandaşlarının, Kürtlerin ya da bölgenin ülke ile tek ilişkisini AKP olduğu veya olacağı dayatmalarının yaratacağı handikapların farkına varacaklarını umalım. Çünkü bu dayatmaya rağmen AKP kaybederse ne olacak, bu mantığın o günü yorumlayışı nasıl olacak gerçekten merak edilmeye değer. Benzer handikap DTP için de geçerli. DTP kaybederse Kürtler taleplerinden vazgeçmiş, düzenle uzlaşmış mı olacak? Kürt siyasetinde de çoğullaşma, işbirlikleri, ittifaklar ihtiyacı yok mu? DTP, giderek ülkenin demokratlarıyla, aydınlarıyla, sivil toplum örgütleriyle bile ilişkisini kendine benzer olanlar ve olmayanlar üzerinden tanımlamaya ve geliştirmeye devam ettiği sürece sorunun çözümünden yana mı çözümsüzlüğünden yana mı olmuş olacak? DTP tüm politikasını sosyo-kültürel politikalar üzerine kurguladığı için ülke siyasetindeki meşruiyet tabanını genişletemiyor. Siyasetin doğası gereği sosyo-ekonomik taban üzerinde yapmayarak, tüm kültürel farklılıkları kucaklamayı hedeflemeyerek yalnızca Kürtlere dayanma sıkışmışlığını giderek Kürtlerin de yalnızca bir kısmına sıkışmışlığa çevirerek kendine kurulan kapıyı daha da sıkıştırıyor.

Yerel seçimler öncesi ülkenin genel siyasi tablosuna baktığımızda görünen şey kutuplaşmadır. Siyasi tercihler üzerinden başlamış kutuplaşma giderek kültürel eksene doğru da karakter değiştiriyor. 22 Temmuzda seçmenin oylarını belirleyen ve AKP'nin %47 oy desteğini seçmenin ekonomik kararı idi. AKP seçimlerden bugüne kadar olan tüm tartışmalarda bu oy tabanını ekonomik dürtüden kültürel bir tercihe doğru evrilmesini hızlandırma çabasıyla pozisyon aldı hep. Başbakan ve AKP, yerel seçimlere yönelik hamleler sanılan bazı açılımları daha derin bir strateji içinde yapıyor belki de. AKP, 22 Temmuz sonrası seçmeniyle ilişkisini yeniden yapılandırmayı, seçmenini blok tabanı haline dönüştürmeyi hedefleyerek, her gün biraz daha söyleminde bir adım öteye gidiyor. Bu bloklaşma da din üzerinden yapılıyor. Gündelik tartışmalar din üzerinden yani meşruiyeti tartışılmaz referanslar dizisinden beslenerek gelişiyor. Ülkedeki muhafazakârlığı tüm geleneksel renklerinden ve referanslarından dini referanslara doğru bir çevrilme hedefleniyor sanki. Şimdi de Kürt sorunundaki yeni milliyetçi söylemle de bu çevrilmenin önündeki geleneksel muhafazakârlığın zihni engelleri dengeleniyor, itirazları törpüleniyor.

5. Sorunu çözebilmek süreci yönetebilmeye bağlı

Kürt sorununun çözümünde, sorunun geldiği nokta da çözümün kendisi kadar çözüm üzerinde toplumsal uzlaşma yaratılması ve çözüm sürecinin yönetilmesi de en az sorunun kendisi kadar önemli görünmektedir. Sürece Kürt yurttaşlarımızın dâhil edilmeden bu sürecin başarıya ulaşması ve çözüme ulaşılması olanaksızdır. Sorun muhataplarıyla çözülebilir. Fakat burada da yine muhatap kim, Kürtlerin siyasi temsilcisi kim sorunu ortaya çıkmaktadır. Bir tarafça onaylanmış ya da kabul edilmiş bir muhatap yok diye sorunun çözümünü erteleyemeyeceğimiz gibi muhatapın onaylanması ya da beğenilmesi de söz konusu değildir. Konuştuğumuz sorun tüm ülkenin sorunudur ve temsilciliği onaylanmış bir muhataplık aramak ve çözümünü o güne ertelemek çok daha vahim bir hata olacaktır. Toplumsal uzlaşma tarafların masadaki temsilcileriyle değil, gündelik hayatın içinde yaptıklarınızla ve kullanılan dille üretilir. Şu anda ülkeyi yöneten, gündemi belirleyen iktidar olduğuna göre de süreci başlatmak iktidarın ve Başbakanın sorumluluğundadır.

Çözüm sürecinin önündeki en önemli engellerden bir tanesi de muhataplık tartışmaları kadar yeni bir dil yaratma zorunluluğu olarak görünmektedir. Şu ana kadar tüm siyasi aktörlerin kullandığı dil ile özellikle iktidarın son günlerde benimsediği dil ile sorunu ve süreci yönetemeyeceğimiz açıktır. Sorunun çözümünde toplumsal uzlaşmaya ulaşabilmek için, öncelikle ilgili tüm aktörler, başta da AKP ve Başbakan, toplumsal uzlaşmanın gerekli görerek, sorunun öznesinin yalnızca Kürt yurttaşlar değil Türkiye olduğunu dikkatten kaçırmayarak konuşmak zorundadır.

Toplumsal uzlaşmayı hedefleyen yeni bir dili ancak, hepimizin duyarlılıklarına, değerlerine ve evrensel insan haklarına saygılı olarak düşünmeyi ve tartışmayı sürdürerek, her türlü şovenizmin tuzağına düşmekten kaçınarak, geçmişin, yaşananların ve acıların doğruları görmemize ve tartışmamıza engel olacak ruh halinden arınmaya çalışarak üretebiliriz.

Ne tartışmak için ne çözümler için öncelikler sırası yapmadan, n koşullar ve dayatmalar yaratmaktan kaçınarak, her bir unsurun yapması gereken şeyleri, bir diğerinin yapacağına bağlamadan ve diğerinin yapmasını beklemeden, yaparak, Süreci başlatabilir ve sürdürebiliriz.

Bütün bunların da ötesinde, başlangıç için tek gereksinmemiz kendi yurttaşlarımıza, bu ülkenin potansiyeline ve geleceğine güvenmektir.

6. özm Mümkün

Bu kadar yılımızı, insanlarımızı, kaynaklarımızı, umutlarımızı rehin alan bu sorun çözülebilir bir sorundur. Bu ülkenin her türlü farklılıklarına ve farklı taleplerine rağmen tüm yurttaşları ortak yaşama iradesini tümüyle kaybetmeden çözmeliyiz de.

Sorun yalnızca ayrılıkçı terör sorunudur demeye devam ederek, Kürt sorunu yoktur anlayışıyla devam etmek de mümkündür elbette. Ya da hayatın günün birinde bize dayatacağı dünyayı, kaderi yaşayacağız ama hep kendimize kızarak, kendimizden nefret ederek. Başka bir yol olarak da yurttaşlarımızın taleplerini ve değişenleri doğru okuyup yarın sabah uyanmayı istediğimiz dünyayı biz kurmaya abalayacağız. Unutmayalım hayatın dayattıkları içinde farklılıkları, talepleri kabullensek bile bu sancılarla kabullenişlerin sonucu ömür boyu yaralar, kırgınlıklar, savaşlar, ölümlerdir.

Sorunun ülkenin demokratikleşme sorununun ve iyi yönetimi sorunun temel bir parçası olduğunu, ekonomik kalkınma ve adaletli gelir dağılımı sorunun bir parçası olduğunu bilerek, Kürt yurttaşlarımızın kültürel kimlik taleplerinin olduğunu tanıyarak, yaraları sararak ve onararak, farklılıklarımızla bir arada olarak daha iyi ve güzel bir yarın mümkündür. Ama ncelikle Kürt yurttaşlarımızın kendi kimlikleriyle kendi dilleriyle var olabilmelerinin koşullarını yaratmalıyız. Bunun için yapmamız gereken ne muhatap aramak ne çözümü ertelemek ne de yerel yönetimleri bir partiden alıp başka bir partiye vermektir.

Yönetim sistemimizi yenileyerek, devleti yeniden yapılandırarak, yalnızca Kürt yurttaşların değil tüm yurttaşların yönetime katılmaları sağlayacak yönetim, seçim, karar mekanizmaları yaratarak sorunun başlangıcındaki önemli engelleri kaldırmak ve en önemlisi de psikolojik eşiği aşmak mümkündür.

Farklılıklarımızla, tek bir hukuk, tek bir ülke içinde bir arada yaşamamızın yolu yeni bir toplumsal uzlaşmanın ürettiği tam demokrasi ve yeni anayasadır. Devletin ırk, din, etnik, dil, cinsiyet gibi hiçbir farklılığı önceleyerek veya yok sayarak davranmadığı, bu farklılıkların hiçbir vatandaş için ne tercih ne de hakir görme nedeni olmadığı bir dünya mümkündür.

Bu dizi hazırlanırken ajanslara düşen bir haberde TRT web sitesinin 34 dilden yayın yapacağı haberi vardı ama bu 34 dilin arasında Kürtçe yoktu. Yüzlerce yıldır yaşadıkları kendi köylerinin adlarını bile Kürtçe söylemelerine izin verilmeyen Kürt yurttaşlara TRT bu tavrı reva görmüş olabilir. Ama ülkeyi yönetenlerin buna hakları var mıdır? Bu ülkenin tüm yurttaşları yarın sabah aynı güne aynı güneşe aynı kadere

uyanacaklar ama bazılarının kaderi daha da kötü olacak ve herkes bunu veri olarak hayatını sürdürecektir. Bu olanaklı mı? Sürdürülebilir mi?

Tüm yaşananlara bakılınca sorunun çözümüne en yakın bir o kadar da en uzak noktadayız belki de. Fakat hepimizin kabul etmesi gereken, tüm yaşananlardan sonra çok uzaklara geldik. Artık geri dönemeyiz. Hiçbir şey olmamış gibi de yapamayız. Önce Kürtlerin varlığını ve kimlik taleplerini tanımalı, sonra toplumsal barışı gerçekleştirmeli sonra da yaşananların kırıklıklarını onarmalıyız. Bu da daha önce değindiğimiz gibi süreç ve süreci yönetmek meselesidir. Bu süreci de siyaset yönetecek. Çok şey mi istiyoruz?